

TÜRKİYE'DE SİGORTACILIK SEKTÖRÜNDE LIBERALLEŞME NİTELİĞİ , İÇERİĞİ , FAYDA VE MAHZURLARI *

Doç.Dr.Ali İhsan Karacan **

Son yıllarda iktisat yazınında yasal düzenleme (regulation) ve yasal düzenlemelerin gevşetilmesi veya liberalleşme (deregulation) giderek artan bir ilgi alanını oluşturmaktadır. Bu konunun tekrar gündeme gelerek güncellik kazanmasının çeşitli nedenleri vardır. Yasal düzenleme sabit bir fenomen değildir, zaman ve boyut açısından sosyal, politik ve ekonomik belirleyicileri olan dinamik bir süreçtir. Bu yüzyılın başlarındaki aşırı liberal ekonomiden sonra 1930 ların finansal krizleri kamu müdahalesi ve düzenlemelerine olan gereksinimin artmasını doğurmuştur. Bu dönemde iktisatçılar " refah ekonomisi" ni geliştirmişlerdir. İki savaş arasındaki bu dönemin ürünlerinde birisi "kamu çıkarı teorisi" (public interest theory) idi. Bu yaklaşım pazar ekoomisinde yasal düzenleme ve kamu müdahalesinin gerekçelerini ve tiplerini analiz etme araçlarını geliştirmiştir. Bu teoriler daha fazla düzenleme gereksinimini kuvvetlendirmiş, iktisat teorisi ve uygulama bu konuda birbirlerine güç vermişlerdir. Uzun döemde ise bu bürokrasinin artmasına, büyük devlet bütçelerine ve yasal düzenleme trendine karşı büyüyen bir karşıtlığı uyandıran kamu açıklarına yol açmıştır. 1970 ler ve 1980 lerde düzenlemeler karşıtı genel bir eğilim ortaya çıkmıştır. Diğer yandan iktisat teorisinde yasal düzenleme fenomenine yönelik yeni bir yaklaşım gelişmiş ve bu arz-yönlü ekonomilere doğru iktisat teorisinde daha genel bir yönelme ile çakışmıştır. Bu yeni yaklaşım kamu seçimi teorisi (public choice theory) olarak bilinmektedir. Son 20 yıllık dönem genek dalgalı kambiyo kurları ve liberalleşmiş kambiyo rejimlerinin ve serbest faiz rejimleriyle birleşerek başta mali kesim olmak üzere bir çok sektörde liberalleşme ve yasal düzenlemelerin gevşetilmesi uygulamaları yaygınlık kazanmıştır. Bu yalnızca gelişmiş batı ekonomilerinde değil gelişmekte olan bir çok ülkede ve bu arada Türkiye'de etkisini gösteren yaygın bir eğilim olarak ortaya

* İktisadi Araştırmalar Vakfı Ve Batı Sigorta A.Ş.Tarafından 13 Mayıs 1994 de Düzenlenen " Türkiye Sigortacılığında Liberalleşme Semineri" ne Tebliğ Olarak Sunulmuştur.

** I.Ü. S.B.F.İşletme Bölümü Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı

çıkıştır. 1990 lara gelindiğinde ise son 20 yılda uygulanan politikalar çok sayıda ülkede mali kesimde bir çok olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmış ve bu gelişmeler bir çok ülke ekonomilerini genel olarak etkilemiştir. Bu gelişmelerin karşısında, iktisat teorisinden önce, uygulamacılar ve politikacıların liberalleşme konusunu yeniden bir başka bakış açısı ile tartışmaya başladıklarını görüyoruz. Bu yeni eğilimi bazı yazarlar yeniden yasal düzenleme (reregulation) olarak nitelendirmektedirler.

KAMU ÇIKARI TEORİSİ

(i) Kamu Çıkarı Teorisinin Yaklaşımı

Kamu çıkarı teorisi farklı gerekçelerle piyasa sisteminin başarısızlığı nedeniyle serbest piyasa ekonomisinin kit kaynakların optimal olmayan tahsisine yol açtığından yola çıkmaktadır. Bu teorisin işaret ettiği farklı başarısızlık nedenleri şunlar olabilir;

Aksak rekabet

Kıt kaynakların optimal tahsisi ancak tam rekabet halinde mümkündür. Buna pareto optimumu diyebiliriz. Bir çok faktör, uygulamada aksak rekabetin istisna olmakta ziyade kural olması sonucunu doğurmaktadır. Rekabet aksak olunca, firmalar kartelleşmenin ve piyasa anlaşmalarının yararlarını keşfederler. Arz ve talep arasındaki asimetric bilgi yada bilgi gecikmesi aksak rekabetin olası açıklamalarından birisidir. Optimal refah düzeyini korumak için hükümetler yasal düzenleme ve kamusal eylemler ile müdahale ederler. Bu tür önlemlere örnek olarak A.B.D. ve Ortak Pazar'daki antitröst veya antikartel düzenlemeler, muhasebe prosedürleri, şirkete ilişkin bilgilerin kamuya açıklanması gösterilebilir.

Dışsal Etkiler

Kıt kaynakların optimal dağıtımı malların üretim ve tüketimi dışsal etkilerle yapılmadıkça garanti edilebilir. Özel üretim ve tüketim negatif yan etkiler kadar pozitif etkiler de getirebilir. Bu ise kıt kaynakların optimal tahsisini önler. Örneğin özel maliyet sosyal maliyetten düşük olduğu sürece, çevreyi kirleten bir endüstri görece düşük bir fiyatla yüksek bir üretim düzeyinde üretime devam edebilir. Bir vergi koyarak, kamu yönetimi kıt kaynakların israfını düzeltmeyi ve kirletici üretimi caydırmayı deneyebilir. Karşıtı durum da doğrudur. Pozitif etkiler özel kesimde olduğundan daha yüksek bir sosyal faydaya götürür. Bu nedenle bu dengesizlik düşük üretime yol açar. Kamu yönetimi,

örneğin eğitim ve sağlığa sübvansiyon vererek tüketimi ve üretimi artırmak için özel maliyeti düzeltir . Hatta kamu yönetimi bu hizmetleri sübvansiyon edilmiş kamusal kurumlar aracılığıyla da sağlayabilir .

Kamusal Mallar

Fiyatlandırma ve üretim katılıkları nedeniyle serbest piyasanın işleyişini engellediğinden kamusal veya sosyal mallar serbest piyasa mekanizması ile sağlanamazlar . Bu nedenle, kamu yönetimleri bu malları üretirler veya bunların sunulmasını yada üretimini garanti ederler (örneğin savunma ve ulaşım altyapısı gibi) .

Artan Ölçek Ekonomileri

Serbest piyasada optimal kaynak tahsisi ölçek ekonomileri olmadığı sürece garanti edilebilir . Ölçek ekonomileri arttıkça *doğal tekel* denilen tekele doğru olan eğilim de artacaktır . Tekelci bir firma da fiyatını optimal marjinal maliyet düzeyinden yukarıda bir düzeyde belirleyebilir ve bu nedenle de optimal refah garanti edilemez . Kamu yönetimi de bu nedenle bu malları ve hizmetleri (kamu ulaşımı , enerji üretimi gibi) üretmek yada bu ürünleri fiyatlamak (elektrik ve su dağıtımı gibi) yoluyla müdahalede bulunur .

Yıkıcı Rekabet

Bazı ekonomik faaliyet tipleri için , serbest piyasa ortamı öldürücü olabilir . Bunun en meşhur örneklerinden birisi " çocuk endüstri sendromu " dur . Buna yapısal olarak zayıf endüstriler ile yüksek ölçüde konjoktürel yapıdaki endüstrileri de ekleyebiliriz . Bu durumda kamu yönetiminin korumasına serbest pazar sisteminin zorlu mücadelesini kolaylaştırmak ve arzın istikrarını sağlamak için gereksinim duyulur .

Optimal Olmayan Gelir ve Servet Dağılımı

Pazarı başarısızlığının bazı nedenleri malların ve hizmetlerin üretim ve tüketimi ile ilgili olmayıp , serbest pazar ilkelerinin işleyişinin bir sonucu olan faktör gelirinin dağılımı ile ilgilidir . Serbest pazar sisteminde geliri dağılımı, üretim faktörlerinin (emek , sermaye ve girişimcilik) mülkiyet hakları ve bunların üretim sürecinde kullanımının sonucu olan üretim faktörlerinin paylarına dayanmaktadır . Bu önceden belirlenmiş dağılım refah iktisatçılarınca kabul edilmez , çünkü böylesi bir dağılım gerçek gereksinimler ile eşitlik ve hakkaniyet gereksinimini dikkate almaz . Vergileme ve sosyal güvenlik sistemi ile bu adaletli ve gerekli yeniden dağıtıma katkıda bulunulabilir .

(ii) Kamu Çıkarı Teorisinin Sigortacılık Açısından Değerlendirilmesi

Bir çok gelişmiş ülkede sigortacılığın yasal düzenlemeye tabi tutulmasının karmaşık yapısı, sigortacılığın düzenlenmesinin ve kamu müdahalesinin bütün tiplerini kapsayan teorik bakımdan global bir ekonomik açıklamasını çok güç hale getirmektedir . Bir ülkeden diğerine mevcut olan büyük farklılıklar bütün dünya için geçerli bir analizi olanaksız kılmaktadır . Kamu çıkarı teorisi sigorta sektörünün yoğun bir yasal düzenlemeye tabi tutulmasının nedenini açıklayabilmektedir mi ? Sigorta mali kesimde yer alan bir sektördür . Bazı yazarlar klasik kamu çıkarı teorisinin bir çok gelişmiş ülkede mali sektörün yoğun biçimde yasal düzenlemeye tabi tutulmasını ve kamu müdahalesini açıklayamadığı kanısındadırlar . Bunun nedeni daha genel nitelikli bir teorisinin mali sektörü karakterize eden bazı tipik özellikleri dikkate almamasıdır . Bir başka deyişle ;

- Mali sektör stratejik bir tampon işlevi görmektedir , diğer bir deyişle istikrarı ekonominin dengesi için yaşamsal bir öneme sahiptir .

- Her finansal ürün güvene dayalı bir üründür , yani bu ürünlerin çoğunluğu söz ve güvene dayanmaktadır .

Bu nedenle ayrı bir " finansal kamu çıkarı teorisi " geliştirilmiştir ;

Gerekli güven , ancak , finansal kurumların kısa-sürelili karları hedeflemediği buna karşılık uzun-dönemde hayatta kalma , iyi bir imaj ve ticari isim ile ilgilendikleri bir serbest ekonomik pazar sistemi ile gerçekleştirilebilir . Bu amaçları hedefleme her zaman söz konusu olmadığı için kamu yönetimi , çoğunlukla mali sektörle işbirliği yaparak , zorunlu güven ve itimadı garanti edecek kurallar ile kontrol önlemleri setini belirler . Bu tip bir düzenleme , bilgi maliyetleri global düzeyde daha düşük olduğu için uygundur . Ayrıca , genel güven ve istikrar yalnızca finansal işlemlerle ilgili değildir , ayrıca genel ekonomik denge üzerinde de pozitif etkilere sahiptir .

Finansal sistemin istikrarının kamu çıkarı niteliği finansal kurumlar ve onların ödeyebilirliğini politik yararının önemi ve kapsamına bütünüyle farklı bir özellik verir . Bu ise bizi ünlü *istikrar - rekabet-düzenlemenin büyüklü üçgeni* 'ne götürür . Bazı kurumlar ve devletler , genel istikrarın ancak rekabet için sınırlı bir alanın olduğu yasal düzenleme yapılmış bir piyasada gerçekleştirilebileceğini ileriye sürmektedirler . Diğer bazı devletlerde ise , yaygın bir düzenleme düzeyinin yenilikler üzerinde olumsuz ve rekabetçi durumu zayıflatıcı bir etkiye sahip olduğu kanısı ağır basmaktadır .

Sigortacılık açısından baktığımızda mali sektör için öngörülen iki spesifik özelliğin aynı boyutta olmamakla birlikte bu sektör için de geçerli olduğunu görürüz .

(a) Stratejik tampon işlevi sigorta piyasasının kuşkusuz önemli bir yönüdür, ama para sistemi örneğinde olduğu gibi ekonomik sistemin dengesi açısından kritik bir öneme sahiptir .Sigortadaki kamu yararı bu nedenle gerek genel olarak sigorta gerekse özel olarak ödeyebilirlik konusunda yoğun kamu müdahalesini açıklayabilir. Yukarıda belirttiğimiz büyüklüğü içinde bu düzenlemenin konuşlandırılması sigortacılıkta mali hizmetlerde olduğundan daha önemlidir .

(b) Ürünün güven niteliği sigorta hizmetlerinde diğer mali hizmetlerde olduğu kadar önemlidir . Bütün sigorta ürünleri gerçekte " risk ortaya çıkması halinde ödeme yapma sözünü " içerirler. Sigortanın tipik ekonomik özellikleri kamu çıkarı teorisini desteklemektedir .

KAMU SEÇİMİ TEORİSİ

(i) Kamu Seçimi Teorisinin Yaklaşımı

Kamu çıkarı teorisine yöneltilen temel eleştirilerde birisi serbest pazar sisteminin başarısızlıklarını kamunun düzeltme gücü ve yeteneği olduğuna ilişkin kuşkuya yer vermeyen inancıdır . Ana hipotezi kamunun pazarın yanlışlıkları düzeltmesi gerektiğidir . Kamu çıkarı teorisinde serbest pazar sisteminin görünmez elinin yerini hükümet müdahalesinin görünmez eli almıştır .

Tüketicilerin çıkarlarını savunmak için kamu düzenlemelerinin kullanılması tezi (ki bu sigortacılıktaki düzenlemelerin de gerekçesini oluşturmaktadır) bir çok iktisatçı tarafından reddedilmiştir . Bunlar çeşitli gerekçeler ileriye sürmüşlerdir . Bunlara göre , kamu malları acınası kalitededirler ve yüksek kaliteli mallar ancak özel sektörde üretilebilir . Kamunun görünmez eli bürokratların özel çıkarları doğrultusunda kamu müdahalesine ve yasal düzenlemeye götürür . Karma bir ekonomide baskı guruplarının koalisyonu kendi çıkarlarına ayırım yapmak için kurulmaktadır .

Kamu çıkarı teorisine karşı 1961 yılında H.Averch ve L.Johnson yasal düzenleme altında firma davranışını esas alarak eleştiri yöneltmişlerdir . Düzenlemenin firmanın girdi seçimlerinde bozucu etki yarattığını ileriye sürmüşlerdir . Düzenleme etkisizlikleri elimine etmek yerine onları yaratmaktadır .

Stigler ile başlayıp Peltzman ve Becker ile devam eden Chicago yasal düzenleme teorisini yasal düzenleme yapanların davranışlarının analizini sağlayarak kamu çıkarı teorisine karşı çıkmıştır . Peltzman'a göre , Chicago teorisi , küçük ve iyi organize olmuş gurupların

(çoğunlukla , ama her zaman olmamak üzere üreticiler) yasal düzenlemelerden geniş ve yaygın guruplardan (çoğunlukla tüketiciler) daha fazla yararlanma eğilimindedirler . Düzenleme politikası da iyi organize olmuş bu gurupların koalisyonları arasında rantın politik bakımdan optimal dağıtımını korumayı amaçlamaktadır . Yasal düzenlemenin politik karşılığı (yani yeniden seçilme) servetin yeniden dağılımından karşılanmaktadır .

Kamu seçimi teorisinin kurucuları Buchanan , Tulock ve Stigler'dir . Bu yaklaşımın temeli kamu yönetiminde karar sürecinin serbest pazar sistemindeki karar sürecinden bütünüyle farklı olduğudur . Bir demokraside her düzenleme ve kamu yönetimi eylemi demokratik bir kararın sonucu olmak zorundadır . Her kesin her konuda fikrini söylemesi anlamına gelen yalın demokratik karar süreci uygulanabilir değildir . Böylesi bir sistem işlemez ve çok pahalıdır . Bu nedenle iki-aşamalı karar süreci geliştirilmiştir . Birinci aşamadaki karar süreci , ekoominin yasal düzenlemeye tabi tutulması ve kamu müdahalesini belirlemek için uygun bir yol değildir . Çünkü, kamu politika rehberlerinin bir paketini seçmek zorundadır ve bireysel tercihler yalnızca yetersiz oldukça caydırıcı bir biçimde ifade edilebilir . Her seçmenin genel karar mekanizması üzerinde marjinal bir etkisi vardır .

İyi oluşturulmuş bir loby sistemi ile baskı gurupları, kendi çıkarları doğrultusunda ekonomik faaliyetlere müdahale ve düzenleme yapma konusunda kamu yönetimini yönlendireceklerdir . Gelişmiş ülkelerde baskı gurupları genellikle doğrudan sübvansiyon yöntemlerini yeğlemeyizler . Bunun yerine yasal düzenlemeler yolunu tercih ederler . Bu konuda da aşağıdaki alanlara ağırlık verirler ;

- Pazara girişin kontrolü ,
- İkame ve tamamlayıcı malların düzenlemeye tabi tutulması ile endüstrilerarası rekabeti etkilemek ,
- Fiyatlama politikası .

Gelişmekte olan ülkelerde ise bu politikaları yanısıra sübvansiyon yöntemi de yeğlenmektedir . Demokraside bile , politikacılar baskı guruplarına yasal düzenleme yolları ile ayrıcalık sağlamaya karşı duramazlar . Ekonomik insanlar olarak yasal düzenleme yapanlar , seçmen desteği , prestij veya bürokratik güç gibi özel hedefler arayabilirler . Bunu da daha sıkı ve kısıtlayıcı düzenleme yaparak bazı özel çıkarlara hizmet ederek gerçekleştirebilirler .

Diğer yandan teknoloji ile yasal düzenlemeler arasında da ilişki vardır . William Baumol , John Panzar ve Robert Willig ötek ekonomilerinin olduğu endüstrilerde bile yasal

düzenlemelerin gevşetilmesinin yasal düzenlemeden daha üstün olabileceğini ileriye sürmüşlerdir . Bu yaklaşım eğer batık maliyetler yoksa potansiyel rakiplerin optimal fiyatlamaya davranışına götüren ve formel yasal düzenleme yapma gereğini elimine eden disiplini sağlayabilirler .

Noll, kamu çıkarı teorisinin , yasal düzenlemelerin maliyetinin pazarın başarısızlığının maliyeti ile muamele maliyetlerinin toplamını aştığında endüstrilerin yasal düzenlemelerin gevşetilmesi gerektiği görüşünde olduğuna işaret etmektedir . Bu nedenle yasal düzenlemelerin gevşetilmesi özellikle tüketicilerin ve üreticilerin yararlanacağı etkinlik ilerlemeleri sağlar .

Kamu seçimi teorisi ise , bir çok alt heterojen teoriden oluşmaktadır ;

Ele geçirme teorisi (capture theory) esas itibariyle , karşılıklı çıkarlarını optimize etmek için şirketler ve kamu yönetimi arasındaki işbirliğine bakmaktadır . **Siyasal Destek Teorisi (political support theory)** yasal düzenlemenin itici ve tek gücü olarak politik destek ve oyların maksimize edilmesi hedefine önem vermektedir .

Çatışmayı en aza indirme teorisi (conflict minimization theory) yasal düzenlemenin görüş birliğine ulaşacak ve çatışmaları en aza indirgeyecek biçimde yapılandırılmasını varsaymaktadır .

Bürokratik teori (brueaucratic theory) yasal düzenlemenin arkasında çıkar guruplarını ve çıkar gurupları ile optimal ilişki kurarak politikacıların kendi kariyerlerini geleceklerini iyileştirmeyi beklendiklerini görmektedir .

(ii) Kamu Seçimi Teorisinin Sigortacılık Açısından Değerlendirilmesi

Zorunlu lisans sistemi yalnızca yasal düzenlemeye tabi tutulmuş meslekler ve faaliyetler için yararı olan düzenlemenin tipik bir örneğidir . Sigortacılık endüstrisine giriş hemen bütün ülkelerde yasal düzenlemeye tabi tutulmuştur ve her sigorta dalı için izin almak zorunludur . Bir çok ülkede sigorta aracılığı da ön izin sistemine tabidir . Ancak bu tip düzenleme sigorta şirketlerinin yasal düzenlemesinden farklıdır ve birbirlerine karıştırılmamaları gerekir . Sigorta aracılığının lisans sistemi bir ölçüde kamu seçimi teorisinin mevcut ve yeni bir alanı arasındaki farklı muamele tabi tutulmasının bir örneğidir . Sigorta şirketlerinin lisansa bağlanması ödeyebilirlik , rezerv ve yatırımlar konusundaki düzenlemeler gibi konularda düzenlemeye tabi tutulması bir yerde kamu çıkarı teorisine dayanmaktadır . Bu konulardaki gerekli düzenlemenin derecesi konusunda yeknesak bir uygulama yoktur . Kamu denetim ve gözetiminin bütün sigorta dallarına (reasürans

hariç) ve bütün kurumlara (kamu şirketleri kadar özel şirketler de) genelleştirilmesi kamu seçimi teorisi tarafından açıklanabilir . Sigorta hizmetinin spesifik ekonomik yönleri genel kamu seçimi teorisinin uyarlanması da bu yönlerin dikkate alınmasını gerektirmektedir .

YASAL DÜZENLEMELERİN GEVŞETİLMESİNE KURUMSAL YAKLAŞIM

Yasal düzenleme yapma yetkisinin kullanımına ilişkin strateji çeşitli açılardan değerlendirilebilir . Yasal düzenleelerin gevşetilmesi yaklaşımı ve tartışmaları büyük ölçüde çağdaş düzenleyici devletin etkinliğine ilişkin yetersizliklerden ve memnuniyetsizliklerden kaynaklanmaktadır . Böylece yasal düzenlemelerin gevşetilmesi (deregulation) bir ölçüde bazı düzenleme yetkilerinin delege edilmesini de birlikte getirmektedir .

Yasal düzenlemenin optimal yapılandırılmasının iki unsuru vardır . Birincisi delege etmenin uygun formunu seçmek . İkincisi Escalating düzenlemenin doğru türünü bulmak . Delege etmenin uygun formunu seçmek yasal düzenleme piramidin tabanının ne olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmalıdır .

Kamu birimleri düzenleme amaçlarıyla yetkilerini şunlara devredebilir ;

- (i) Kamu çıkar guruplarına ,
- (ii) Firmaların kendilerine veya sektörün birliklerine yada meslek örgütlerine ,
- (iii) Firmanın rakiplerine
- (iv) Bağımsız meslek kuruluşlarına (bağımsız muhasebe denetçileri gibi) .

(i) Tripartism

Ticari hayatın yasal düzenlemesi çoğunlukla iki oyuncu , düzenleyici otorite yada daire ve firma , arasındaki bir oyun olarak modelleştirilmiştir . Doğal olarak gerçek hayat daha karmaşık bir yapıya sahiptir . Devlet tarafında savcılar , mahkemeler , diğer denetim ve düzenleme daireleri , çeşitli kamusal komisyon ve kurullar gibi , başka oyuncular da vardır . İş hayatı tarafında ise firmaların yanısıra çeşitli meslek birlikleri ve odaları ile çeşitli kamu baskı gurupları yer alır . Her iki tarafta da yer alanların bireysel oyuncular da değişik şapkalar giyebilirler .

Tripartism ilgili " kamu çıkar guruplarının " oyuna bir üçüncü oyuncu olarak tam anlamıyla katıldığı bir süreçtir . Oyunda yer alan bir üçüncü oyuncu olarak kamu çıkar gurupları yasaların ve düzenlemelerin uygulamasını sağlamak amacıyla firmalara doğrudan yaptırım uygulayabilmektedir .

Tripartism bir düzenleme politikası olarak kamu çıkar guruplarının düzenleme yapma sürecine

katılmasını üç şekilde teşvik edebilir . Birincisi , kamu çıkar gurubu ve onun üyelerinin düzenleyici otoritenin ulaştığı bütün bilgiye ulaşabilmeleridir . İkincisi , firmalar ile kamu otoritesi arasındaki görüşmelerde ve ilişkilerde kamu çıkar gurubuna masada yer vermektedir . Üçüncüsü de izleme , kontrol ve takibat yapma konusunda kamu çıkar gurubuna düzenleme yapmaya yetkili otoritenin sahip olduğu yetkileri vermektedir . Tripartizm yasal düzenleme yapma piramidinin herhangi bir aşamasında uygulanabilir . Aslında kamu çıkar guruplarının sürece katılması yasal düzenleme değişikliklerinin kabul edilebilirliğini artırabilir .

(ii) Self-Regulation

Robert Coase ünlü çalışması " The Nature of Firm " de firmaların içsel üretimi dışsal pazar muamelelerinden daha ucuz olduğunda mal ve hizmetleri üretmek için organize olmaları gerektiğini ileriye sürmüştür . Yani açıkçası firma dışarıda satın alacağından daha ucuz üretim yapabiliyorsa üretmelidir . Devlet tarafından üretilen kamu malları bir çok bakımdan firmalar tarafından üretilen mallardan farklı olmakla birlikte temelde Coasian yaklaşım bunlar için de uygulanabilir . Devletin yasal düzenleme görevlerini en azından kavramsal düzeyde " taşarona vermesi " ni düşünmek olağan olmamakla birlikte bunun anlamı kamu yönetiminin içsel kamu üretimi dışsal sözleşmesel üretimden daha ucuz olduğunda " kamu mallarını " içsel olarak üretmelidir . Self - regulation yasal düzenleme işlevlerinin alt-sözleşme yapma (taşarona verme) yoluyla özel oyunculara devridir . Alt-sözleşmeyle devredilmiş düzenleme işlevleri düzenlemeye tabi firmalar için daha ucuz olduğunda self-regulation kamu düzenleme yönteminden daha etkindir .

Self-regulation "coregulation " teorisinin bir uzantısı ve bireyselleştirilmiş biçimidir . Coregulation , self-regulationdan ayrı bir form olarak , kamu yönetiminin bir ölçüde gözetimi altında uygulanan endüstri meslek örgütünün yada birliğinin self-regulation yapma biçimidir . Self-regulation son yıllarda giderek yaygın bir düzenleme yapma biçimi haline gelmektedir . Bunun temel nedeni de ekonomik ve sosyal ortamın çok hızlı değişmesi ve bu değişime kanun yapıcılar başta olmak üzere kamu otoritelerinin çabuk ve yeterli biçimde uyum gösterememesidir . Hatta bazan gelişmeler endüstrinin yasal düzenlemelerin önüne geçerek kendi kendini düzenlemesi biçiminde ortaya çıkmaktadır . Gelişmelerin çok hızlı yaşandığı mali kurumlar ve mali araçlar sektöründe bu çok belirgin bir biçimde ortaya çıkmakta ve self-regulation önemli bir düzenleme biçimi haline gelmektedir . Self-regulation sadece düzenleme yapmak açısından değil ister kamu otoriteleri

isterse self-regulation biçiminde getirilmiş olsun yapılan düzenlemelerin kontrolü ve gözetilmesi açısından da önemli olmaktadır . Örneğin 1934 tarihli A.B.D. de Securities Exchange Act çerçevesinde SEC in düzenlemelerini ihlal edip etmediklerini kontrol etmek için National Association of Securities Dealers (NASD) üyelerinin ofislerini , defterlerini ve kayıtlarını teftiş etmektedir . 1968 yılında NASD üyelerinin % 45 i bu program altında incelenmiştir . Buna karşılık 1969 da SEC NASD üyesi olmayan dealerların yalnızca % 5 ini incelemiştir .

Yararları

Self-regulation'ın çeşitli yararları olabilir . Bu yararları sıralarken kuşkusuz sektörel farklılıklardan gelen etkiler dikkate alınmalıdır ;

(a) Uyumluluk

Uyumluluk iki biçimde ortaya çıkabilir . Birincisi, self-regulation firmaların gereksinimlerine daha uygun düzenleme yapma olanağı sağlayabilir . İkincisi ise değişen iş ortamının koşullarına bağlı olarak yasal düzenlemelerin de değiştirilmesi gereği ortaya çıkabilir . Gelişmeler karşısında self-regulation düzenlemelerin daha hızlı , çabuk ve koşullara uygun bir biçimde yapılmasına olanak sağlayabilir .

(b) Ahlaki Standartlar

Self-regulation sektör ve sektörde yer firmaların faaliyetleri üzerinde kamu düzenlemelerinin yaptığından daha kolay bir şekilde ahlaki standartlar koyabilir .

(c) Hesap verme

Self-regulation yapanlar doğrudan üyelerine karşı sorumludurlar . Bu nedenle bu tür düzenleme yöntemi en etkin ve pazar etkinliğine en az zarar verici bir yoldur .

(d) Katılımcılık ve Kabul Edilirlik

Self-regulation düzenlemeyi daha katılımcı hale getirebilir . Katılımcılık da düzenlemelerin gerek sektör ve gerek firmalar tarafından kabul edilirligini artırabilir .

(e) Uzmanlık

Self-regulation yapanlar genellikle sektörün özelliklerini iyi bilen kişilerdir . Çoğunlukla da bu kişiler meslek örgütlerinin mensubudurlar .

Sakıncaları ve Zayıflıkları

Bazı yararlarına karşın self-regulation bazı zayıflıkları da bünyesinde taşımaktadır .

Bu zayıflıklardan birisi , düzenleyici otoriteler her yıl artan ölçüde kuraları ve düzenlemeleri gözden geçirme ve onaylama yükü altına girebilir .

Bazan devlet gözetimi özel gözetimden daha etkin olabilir .

Bir sektör için özel olarak yazılmış kuralların yaygınlaşması evrensel olmaları gereken kanunların moral gücünü zayıflatabilir .

(iii) Kısmi-Endüstri Müdahalesii

Kısmi-Endüstri Müdahalesi yasal düzenleme delege edilmesinin bir biçimi olarak görülebilir. Bu tür düzenleme , tek yada az sayıda firmanın bütün bir endüstrinin rekabetçi yapısını ve performansını önemli bir biçimde etkilemesi durumundan yola çıkmaktadır . Kısmi - Endüstri müdahalesinin temelinde kamu yönetiminin bir çok düzenleme amaçlarını bir endüstride bir firmalar alt-setinin rekabetçi performansını koruyarak gerçekleştirmektedir . Kısmi-endüstri düzenlemesi düzenlemeye tabi tutulmuş firmaların pazardaki diğer firmaları etkilemesini kullanmaktadır . Bu standartta , endüstride düzenlemeye tabi tutulmuş firma düzenlemeye tabi tutulmamış firmaların kurallara uyma yükünü taşımaktadır . Düzenlemeye tabi tutulmamış firmaların kurallara uymasını rekabet güçlerinin onları düzenlemeye tabi tutulan firmanın tavrı ile sağlamaktadır . Delege etemenin diğer stratejilerinden farklı olarak düzenlemeye tabi tutulan firmaları onları disipline etmeye çalışmasına gerek yoktur .

SIGORTACILIĞIN YASAL DÜZENLEMeye TABİ TUTULMASI

(i) Yasal Düzenleme Gereği

Yukarıda açıkladığımız gibi , sigorta sektörü bir çok sektöre kıyasla daha fazla düzenlemenin yapıldığı bir sektördür . Bu düzenlemenin nedenini açıklamak istediğimizde *istikrar-rekabet-düzenlemenin büyüğü üçgeni* ile karşılaşırız .

Aşağıdaki şekilden görüleceği gibi bu üçgenin birinci ayağı ne kadar düzenleme yapılmalı olduğu , hangi konularda düzenlemenin gerekli olduğu , serbest rekabet ve bunun rekabetçi oyununa hangi ölçüde tolerans gösterileceğidir . Bu karmaşık sorular setinin tek bir cevabı olması olası değildir . Çünkü yalnızca uluslararası piyasaların farklılığı açısından değil tek bir ulusal piyasada bile geçerli olan farklılıklar bu konuda tekdüze bir cevap verilmesini önler . Bir ülke içindeki farklılıklar çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir . Birincisi zaman boyutuna ilişkindir . Sözgelimi hükümet değişiklikleri bu konuda farklı yaklaşımlar ortaya çıkarabilir . Diğer yandan sigortacılık ile onun yakın ilişkisi olduğu sektörlerde

(bankacılık , emeklilik sistemi gibi) farklılıklar ortaya çıkabilir . Düzenlemenin temel ekonomik ve politik seçimine ilişkin olası etkenleri değerlendirebiliriz . Bu açıdan bakıldığında üçgenin diğer iki ayağı olan istikrar ve etkinliğe dayanır . (Tablo arka sayfada)

Sigorta faaliyetleri kamu çıkarını ilgilendiren türden faaliyetlerdir ve bu tür özellikleri nediniyle karakterize edildiklerinden istikrara gerçek anlamda gereksinme vardır ve bu istikrar otomatik olarak sağlanmaz . İstikrar fiyat savaşları , yıkıcı rekabet ve kısa-sürelilik çıkarlar ile yıkılabilir . Bu nedenle istikrarı garanti etmek için sınırlamalara gereksinme vardır . İstikrarı sağlamanın temel yöntemlerinden birisi yasal düzenleme yapmak olmasına rağmen, bu etkinlikte ciddi bir gerilemeye yol açabilir . Serbest rekabetin aşırı ölçüde yasal düzenleme ile ortadan kaybolan başlıca yararlarını aşağıdaki tablodan görebiliriz .

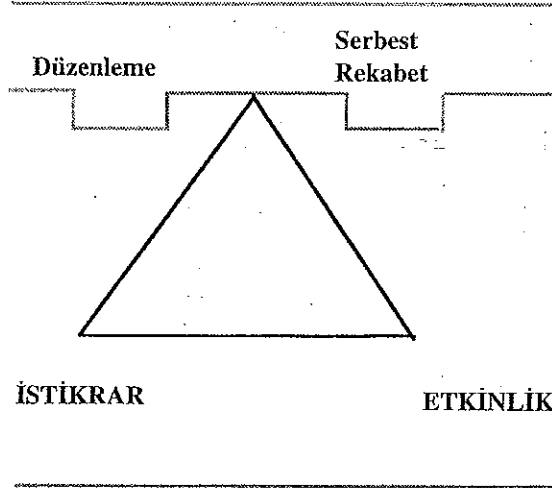
Serbest Rekabet	Aşırı Yasal Düzenleme
(i) Müşterilerin gerçek gereksinimleri ile ilgili pazar-orjinli ürünler	Standartlaştırılmış bürokratik ve teknik ürünler
(ii) Yenilikler	Çok sınırlı ve yalnızca global yenileşmeye dayanan yenileşme
(iii) Rekabetçi fiyatlar	Karlı ve güvenli fiyatlar

Buna karşılık aşırı ölçüde yasal düzenlemeye tabi tutulmuş bir ortamın rekabetçi piyasalara kıyasla bazı üstünlükleri de vardır .

Serbest Rekabet	Aşırı Yasal Düzenleme
(i) Standartlaşma yok- Bu nedenle önemli bilgi eksikliği var	Pazarın şeffaflığı
(ii) Yıkıcı (fiyat) rekabeti ve istikrarsızlık tehlikesi	Büyük ölçüde istikrar

(ii) Yasal Düzenleme Biçimleri

Yasal düzenlemelerin boyutu ve biçimi kuşkusuz ülkeden ülkeye değişmektedir . Bunun en belirleyici etkeni ise kuşkusuz o ülkenin sosyo-ekonomik yapısı , toplumsal beklentiler , genel hukuk sistemi , yapısal gelişmenin tarihsel boyutu gibi bir dizi etkindir . Burada genel olarak sigortacılık sektöründe yapılabilecek yasal düzenleme ve önlemlerin genel çizgileri verilecektir .

1) Sigortacılık Lisansı Verilmesi Düzenlemeleri

Sigortacılık alanını düzelemedeki ilk unsurlarda birisi sigortacılık işi yapacakların sektöre girişlerini belirli kurallara bağlamaktır. Böylece her isteyen, dilediği gibi sigortacılık işi yapması önlenmiş olur. Sigortacılık işi yapmak isteyenler ancak belirli prosedürleri geçerek sigortacılık lisansı (ruhsatı) aldıkları takdirde sigortacılık işine başlayabilirler. Bu lisansı almayanların bu alanda faaliyette bulunmaları olası olmadığı gibi bu lisansı almaksızın bu işi yapanların ceza yaptırımlara tabi olması da yasal düzenleme altına alınmış olabilir. Sigortacılık lisansı verilirken çeşitli kriterler değerlendirme amacıyla kullanılabilir. Örneğin ;

- Hukuki organizasyon biçimi
- Kurucuların özellikleri
- Yöneticilerin nitelikleri
- En az sermaye ve diğer mali yükümler.
- Lisansın kapsamı veya faaliyet alanı

Her ülkenin yasal düzenlemeleri bu konuda farklı yaklaşımlar benimseyebilir. Bu yaklaşımlar çerçevesinde izin verecek otorite sigortacılık lisansı almak için yapılan başvuruyu değerlendirir ve gerekli izni verir. Lisans vermek için aranan bu özellikler bazı ülkelerde gevşetilmiş iken bazılarında çok sıkılaştırılmış olabilir. Hatta bazan sektöre belirli sürelerde sürekli veya geçici olarak yeni girişlere izin bile verilmeyebilir. Diğer yandan belirli şartların oluşması halinde de verilen lisans geçici olarak veya tamamen geriye alınabilir.

2) Kaynakların Kullanımına İlişkin Düzenlemeler

Bir sigorta kuruluşunun ödeyebilirliği bir ölçüde onun varlıklarının miktarına ve kalitesine bağlıdır. Kaynakların kötü kullanımı ve varlıkların kalitesinin ve gelir yaratma gücünün düşmesi bir şirketin iflasına neden olabilir. Sigorta tarihi bunun örnekleri ile doludur. Bu nedenle hemen her ülkede sigorta şirketlerinin varlıklarının tahsisine ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Bu açıda sigorta şirketlerinin belirli varlıklara yatırımı ya sınırlanmış yada bazan yasaklanmıştır. Genel eğilim hayat sigortası şirketlerinin hayat-dışı alanda faaliyette bulunan şirketlere kıyasla daha sıkı düzenlemelere tabi tutulmalarıdır. Örneğin ülkemizde sigorta şirketlerinin emtea ve gayrimenkul ticaretlerinin yasaklanması ile gayrimenkullere ve iştiraklerine yapacakları yatırımların sınırlanması bu türden bir düzenlemedir.

3) Rezerv Yükümlülüklerine İlişkin Düzenlemeler

Kaynakların kullanımına ilişkin düzenlemeler sigorta şirketinin varlıklarının nitelik ve kalitesi ile ilgilidir. Bir sigorta şirketinin sahip olması gereken varlık miktarını ise onun sermaye ve yedek akçelerine ilişkin gerekler ve rezerv yükümlülüklerine ilişkin düzenlemeler belirlemektedir. Rezervlerin toplam miktarı (artı diğer pasifler) veri bir sermaye ve yedek akçe miktarını karşılayacak en az zorunlu

varlıkların miktarını belirler .Rezervler bir sigorta şirketinin pasiflerinin büyük bir kısmını oluşturur ve bu nedenle rezervlerin hesaplanması gerekli varlıkların miktarını belirler . Varlıkları yetersiz olan bir sigorta şirketi rezerv yükümlülüklerini düşük göstererek mali durumunu gizleyebilir . Eğer yönetimin dürüstlük anlayışı veya yasal düzenlemeler bu gizlemeyi önlerse rezerv yükümlülükleri sigorta şirketinin gelecekteki taahhütlerini karşılamak için gerekli varlıkları biriktirmeye ve tutmaya zorlar .Yönetimlerin her zaman dürüst olması veya iyi bir değerlendirme yapamamaları mümkün olduğundan rezerv yükümlülükleri sigortacılıkta yasal düzenlemenin en önemli konularından birisini oluşturmuştur .

Rezerv yükümlülükler uzun süreli bir iş olan hayat sigortalarında özellikle önemlidir . **Hayat Sigortası poliçesi rezervi** nakit - değeri (tüm yaşam veya üniversal hayat) sigortası satışı üzerinde yoğunlaşmış bir sigortacı için başlıca yükümlülüktür . Bu rezerv **gelecekteki net primlerin şimdiki değerinin , poliçe sahipleri tarafından gelecekte yapılacak taleplerin şimdiki değerini** aşan kısmının muhafazakar bir tahminini yapmaktır . Spesifik bir sigortalılar gurubu için yıllar geçtikçe poliçe başına yapılan gelecekteki taleplerin şimdiki değeri yükselir . Çünkü , orjinal sigortalılar gurubunda kalanlar daha fazla yaşlanırlar , ölüm olasılığı yükselir ve bütün taleplerde önce birikim için gelecekteki primler ve yatırım kazançları için daha az zaman kalır . Aynı zamanda gelecekteki primlerin şimdiki değeri azalır çünkü ödenecek daha az prim vardır ve yatırım geliri kazanılacak zaman kısalmıştır . Yani sigortacı tarafından verilen sözün şimdiki değeri yükselirken gelecekteki net primlerin şimdiki değeri azaldığı için zaman geçtikçe ikisi arasındaki fark (yani rezerv) yükselir . Bu rezerv gelecekteki nakit girişlerini aşan ödemelerin bir tahmini olduğu için hayat sigortası şirketinin bilançosunun pasifinde yer alır . Faaliyet dalının bu özelliği nedeniyle genel olarak hemen her ülkede rezervlerin her yıl değerlenmesi ve ayrılması bir yasal yükümlülük olarak ortaya çıkmıştır . Özellikle ölüm tabloları , piyasada geçerli olan faiz oranları ve hesaplama formülü konularında çoğu kez hayat sigorta şirketleri yasal düzenlemelerce belirlenen sınırlamalar içinde rezerv hesaplarlar . Bir çok şirket bu konuda yasaların öngördüğünden daha muhafazakar bir rezerv politikası izlemektedir . Hayat - dışı alanda uğraşıda bulunan sigorta şirketlerinin ise **kazanılmamış prim karşılığı (unearned premium reserve)** ve **zarar karşılığı** ayırmaları gerekmektedir . Kazanılmamış prim rezervi (cari riskler karşılığı) esas itibarıyla muhasebedeki tahakkuk esaslı çerçevesinde prim gelirinin bilançoda reeskonta (düzeltmeye) tabi tutulmasıdır . Diğer

bir deyişle kazanılmamış prim rezervi henüz sağlanmamış korunma için poliçe sahiplerine olan bir borçtur . Poliçe vadesi sona erene kadar primin tamamı sigortacıya ait değildir . Bir yıllık koruma için 365.000 TL lık bir prim uygulanmışsa, örneği sigortacı poliçe tarihinden itibaren geçecek her gün için 1.000 TL kazanır . Yıl tamamlanınca primin tamamını kazanmış olur . Poliçenin geçerli olduğu sürede herhangi bir anda kazanılmış miktar sürenen geçmiş kısmıdır . Kalan ise kazanılmamıştır ve kazanılmamış kısım için bir rezerv ayrılması gerekir . Poliçenin iptali halinde kazanılmamış primin genel olarak poliçe sahibine geri verilmesi gerekir .

4) Poliçe Formlarının Belirlenmesi

Poliçe formları diğer bir deyişle de sigorta genel şartnameleri hemen her ülkede sigortacılık konusunda düzeleme yapmaya yetkeli bir kamusal otorite yada meslek örgütü tarafından belirlenmektedir . Bunun kapsamı değişiklikler göstermektedir . Bazan şartnamenin hükümleri (metni) belirlenmekle yetinilirken bazan basım şekli dahi belirlenebilmektedir . Böylece sigorta sözleşmeleri standartlaştırılmaktadır . Bu , özellikle sigorta sözleşmelerinin iltihaki nitelikleri nedeniyle önemli olmaktadır . Ülkemizde de sigorta genel şartnamelerinin hükümlerinin belirlenmesi denetim alanı içinde kalmaktadır .

5) Uygulanacak Primlerin Oranlarının Belirlenmesi

Sigorta sektöründe uygulanacak prim oranlarının belirlenmesi genel olarak kamu yönetimlerinin düzenlemede ilgi alanını oluşturmuşlardır . Gerçekte de burada düzenleyici otoriteler birbiriyle çelişen çeşitli amaç ve çıkarları birleştirmek durumundadırlar . Bir taraftan küçük sigortalıları yüksek ve rekabet dışı primlerden korumak , diğer yandan sigorta şirketlerinin sağlam bir mali bünye içinde rekabet edebilmelerini sağlamak .Bu konuda sigortacılığın iki ana dalı arasında yaklaşık farkı bulunmaktadır :

Hayat-dışı sigorta alanında üç türlü prim tespit sistemi vardır :

i) Bunlardan ilki bu sigorta dalında hakim düzenleme biçimi olan "**önceden onay yöntemi**" dir .Bu yöntemde bir kamu otoritesi yada meslek örgütü prim oranları kullanılmadan önce bunları onaylar .

ii) Diğer bir yöntem ise sigorta şirketi yetkili otorite yada meslek örgütüne uygulayacağı primi bildirir ve kullanmaya başlar . **Başvur-**

ve-Kullan olarak isimlendirilen bu yöntemde belirli bir sürede sigorta şirketine uygulanan oranın kabul edilip edilmediği bildirilmelidir

iii) Bir diğer yöntem ise rekabet yada serbest tarife sistemidir. Burada uygulanacak oran için herhangi bir merciye başvurulma ve izin alınma yükümü yoktur.

Bu üç yöntemden birisi uygulanabildiği gibi ikisi yada üçü bir arada karma bir yöntem olarak uygulanabilir.

Her üç yöntemde amaçları veya kriterleri aynıdır ;

- Yeterlilik
- Makul olma
- Haksız ayırım yapmama

Yeterli prim oranları, sigorta şirketinin ödeyebilirliğini koruyan oranlardır. **Makul olmaları** ise aşırı ölçüde yeterli olmamalarıdır, yani, sigorta şirketi için makul olmayan karlar yaratmamalıdır. **Haksız ayırım yapmama** ise prim oranlarındaki farklılıkların riskde farklılığa dayanması ve benzer riskler için aynı oranlar uygulanması anlamına gelmektedir. Bu özellikle pazarlık gücü düşük olan küçük sigortalıları korur.

Hayat ve sağlık sigortası dalında ise prim oranları yeterlilik ve ayırım testlerine tabidir, ama, rekabetin bu oranları makul düzeylerde tutacağı kabul edilmektedir. Hayat sigortası alanı prim oranlarına daha az müdahalenin olduğu bir alandır. Bazan bu dalda en az prim oranları saptanırken bir en üst sınır konulmadığı görülmektedir. Bazan bu konuda farklı yaklaşımlar vardır. Örneğin sağlık sigortası veya kaza sigortası alanında toplanan primlerin sözgelimi en az % 60'ın poliçe sahiplerine geri dönmesi gibi Dünyada sigortacılık alanında gelişim serbest tarife sistemine doğru yönelmiştir. Ülkemizde tarife komiteleri fiyat belirleyici otorite olarak geçmişte işlev görmüştü. Ancak bugün ülkemizde geniş ölçüde serbest tarife sistemine geçilmiştir.

6) Masrafların Kontrolü

Denetim otoriteleri bazan sigorta şirketlerinin masraflarını kontrol etmeye yönelik düzenlemeler yapabilmektedirler. Bunun nedeni sigorta şirketlerinin masraflarının artmasının bunları mali açıdan olumsuz etkileyebileceği ve prim oranlarının yükselmesine yol açabileceği endişesidir. Bu çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Örneğin özellikle hayat dalında yeni sigortalı çekmek için yapılacak masraflar kısıtlanabilmekte veya toplam masraflar içindeki payı sınırlanabilmektedir.

Aşağıda açıklayacağımız ülkemizde uygulanan risturn ve iskonto yasağı ile azami komisyon oranları ve ödeme mehilleri bir ölçüde bu guruba giren düzenlemelerdir.

7) Aracıların Kontrolü

Aracılar sigortacılıkta önemli bir işleve sahiptirler. Hemen her ülkede sigorta aracıları tıpkı sigorta şirketleri gibi ayrıntılı düzenlemelere tabi tutulmuşlardır. Bu konuda yapılan düzenlemeler çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Aracılık yapabilmek için bir çok ülke önceden lisans (ruhsat) alınmasını öngörmektedir. Ruhsat verilebilmesi için de hem gerçek kişilerde hem de tüzel kişilerde belirli özellikler aranmaktadır. Gerçek kişilerde bazan eğitim ve iş deneyimi bazan belirli imtihanları verme koşulları aranmaktadır. Ülkemize ilişkin düzenlemeler aşağıda açıklanacaktır.

Diğer yanda düzenlemeler sigorta şirketleri ile aracıların ilişkilerini de düzenleyebilmektedir. Özellikle bunların birbirleri aralarındaki parasal ilişkilerin düzenlenmesi önem kazanmaktadır. Ülkemizde iskonto ve risturn yasağı, azami komisyon oranları ve ödeme mehilleri, araçlar ezdindeki alacaklara karşılık ayrılması zikredilecek düzenlemelerdir.

Diğer yanda aracıların bazı faaliyetleri yasaklanabilmektedir.

8) Tasfiye ve İflas halleri ile Ödeme Güçlüğüne Düşülmesi

Her türlü düzenlemelere ve gerek sigortacıların gerekse düzenleyici otoritelerin çabalarına rağmen bazı sigorta şirketleri ödeme güçlüğüne düşebilir veya iflas edebilir. Böyle bir durumda sigortalılar bundan büyük ölçüde zarar görebilir. Konu özellikle hayat sigortalarında önemli sorunlara yol açabilir. Bu nedenle hemen her ülkede sigorta şirketlerinin ödeyebilirliği düzenleyici otoriteleri yakından ilgilendirmiş ve bu konuda özel yasal hükümler öngörülmüştür. Ödeyebilirliği bozulan bir sigorta şirketine yapılacak müdahaleler ve hakkında alınacak önlemler ülkeden ülkeye değişmektedir. Diğer yandan bazı ülkelerde tıpkı bankalardaki mevduat sigorta fonları gibi sigortacılıkta da garanti fonları kurulabilmektedir. Örneğin ABD de her ayaletin kendisinin bir **State Guaranty Fund** 'ı vardır. Bu garanti fonları hayat dalı ve hayat-dışı dal için ayrı ayrı kurulmaktadır.

Ödeyebilirlik önemli olmasına karşın özellikle hayat-dışı alanda bir sözleşme satıldıktan uzun yıllar sonra sigortacı bir ödeme talebi ile karşılaşmaz, yani faaliyet kısa süreli bir iştir. Bu nedenle ödeyebilirlik önemli olmasına karşın sektöre giriş ve çıkışta tam bir serbestinin olmasında kamu yararı sınırlıdır. Bu nedenle tasfiye hükümleri daha sınırlı denetim ve müdahaleye konu olmuştur.

Ülkemizde özellikle mali durumu bozulan bir sigorta şirketi hakkında mali bünyenin güçlendirilmesi önlemleri zikredilebilir . Ülkemizde sigortalıyı koruyacak garanti fonu uygulaması yoktur . Ancak bunun istisnası sınırlı bir niteliği olan Trafik Garanti Fonudur :

LİBERALLEŞTİRME YÖNTEMLERİ

Sigortacılık piyasasında hem yasal düzenlemeler hem de yasal düzenlemelerin gevşetilmesi yoluyla liberalleşirmenin temel de ikili bir amacı vardır ;

- Sigorta şirketlerinin ödeyebilirliklerini yitirmelerine karşı tüketicilerin korunması ,
- Herkese ve her guruba makul ve eşit fiyatlarla sigortanın sağlanması .

Kontrol tabi piyasaların liberalleştirilmesinin arkasında fiyat kısıtlamalarının ve ticaret sınırlarının kaldırılmasının pazara sunulan ürünü artıracığı varsayımı yatmaktadır . Yöneticiler ve yatırımcılar diğer yandan etkinlik ve karlılık ile daha yakından ilgileneceklerdir . Bunun sonucu olarak da liberalleşme üretilen ve tüketilen ürünleri artırdığı gibi bundan daha da fazla etkinliği arttırabilecektir .

Yasal düzenlemeye tabi tutulan bir sektörde liberalleşme esas itibariyle dört ana konuda yapılan düzenlemeler ve gelişmeler şeklinde ortaya çıkmaktadır .

(i) Girişlerin Gevşetilmesi

Bir piyasada yasal düzenlemelerin gevşetilme yöntemlerinden birisi , yasal yada yönetsel kararlarla piyasaya girişlere ilişkin kısıtlamaların gevşetilmesidir . Bir piyasaya giriş yasal engeller ile kısıtlanmış ise , yada çok zorlaştırılmış ise yahut sigortacılığı denetlemekle görevli idari birimlerin tasarrufları ile durdurulmuş ise o piyasad serbest rekabet kurallarının işleyişi bir ölçüde engellenmiş demektir .

Piyasa koşullarının bir sektörde işleminin temel koşullarından birisi o piyasaya giriş ve çıkışların olabildiğince serbest koşullara bırakılmasıdır . O zaman piyasaya giriş ve çıkışları , piyasanın durumu belirleyecektir . Piyasanın aradığı nitelikte ve fiyatta mal arz edemeyen ve bu fiyat yapısına göre maliyetlerini düşüremeyen bir firma diğer koşullar aynı kalmak üzere , piyasada çekilecektir . Piyasadan çekilişlerin de önceden belirlenmiş ve piyasanın işleyişini esas alan bir kurallar çerçevesinde yapılması gerekir . Ancak

bu, piyasaya girişte bazı standartlar aranmayacağı ve çıkışta sektörün özelliklerini dikkate alan bir tasfiye prosedürü düzenlemesi yapılmayacağı anlamına gelmemektedir . Bunun anlamı yasal veya idari kararlarla sektöre giriş ve çıkışların durdurulması yada durdurulma benzeri bir duruma son verilmesi gerektiğidir .

Piyasaların giriş-çıkışlar açısından liberalleştirilmesi konusunu bu nedenle çeşitli açılardan değerlendirebiliriz .

Birinci etki böylesi bir ortamda piyasaya girişlere ilişkin olarak ortaya çıkar . Önceden belirlenmiş bazı koşulları karşılayan firmaların piyasaya girmesine olanak sağlanması gerekmektedir . Aynı şey piyasadan çıkışlarda da söz konusudur . Belirli nitelikleri yitiren firmaların piyasadan çekilmesi gerekmektedir . Bu olanak kapalı olduğu sürece yasal düzenlemelerin gevşetilmesinin piyasada rekabeti canlandırma kosundaki etkileri sınırlanacaktır . Kuşkusuz piyasaya giriş ve çıkışların kolaylaştırılması rekabetin artması konusundaki tek etken değildir . Rekabetin artmasının teorik yararı ürün kalitesinin artması ve fiyatların düşmesi ve etkinliğin yükselmesini teşvik etmesidir .

Sigortacılığa girişin , özellikle sigorta branşlarını da dikkate alırsak , çeşitli kaynakları vardır ;

- (1) Yeni sigorta şirketlerin kurulması,
- (2) Mevcut sigorta şirketlerinin faaliyetlerini genişleterek yeni branşlara girmeleri,
- (3) Self-insurance , riski tutma gurupları ve captive işin genişlemesi,
- (4) Diğer mali kurumlara sigortacılık işine girme yetkisinin verilmesi,

Yeni bir sigortacı olarak piyasaya girişin direkt maliyetleri düşük olabilir . Sigortacı piyasaya girebilmek için bir kuruluş sermayesi karşılamak zorunda olmakla birlikte bu koşul ciddi bir giriş engeli değildir . Sigortacılık lisansını almak bazan maliyetli ve zaman alıcı olabilir . Bu engel bazan aktif olmayan bir sigorta şirketinin satın alınması ile aşılabılır . Gereksinme duyulan pazarlama bazı , sigortacılığa giriş için gerçek bir engel oluşturabilir . Acenta sistemi pazarlama işlevini üstlenmiş olmakla birlikte yeni kurulan bir sigorta şirketi acentalar için cazip olmayabilir . Bu nedenle acentaları çekebilmek için yeni sigorta şirketi yüksek komisyonlar ödemek zorunda kalabilir ve bu da masrafları artırabilir . Nitekim ülkemizde son dönemde kurulan sigorta şirketlerinin başarısı bu temele bağlı olmuştur . Bu dönemde bir banka ile özellikle de çok şubeli bir banka ile organik bağ kurup onun acenta ağından ve iş bazından yararlanamayan sigorta şirketleri başarısı sınırlı olmuştur . Bankacılık sektörü ile ilişki bu açıdan kuruluştaki pazarlama bazı engelinin kolay aşılmasına neden olmaktadır .

Bir poliçe sahipleri bazı olmaması diğer bir önemli giriş engelidir . Bu baz sigorta şirketinin riskleri değerlendirme ve dağıtmasına yardımcı olmaktadır . Zaman içinde oluşan bu birikim son derece önemlidir . Bu önemli ölçüde asimetrik bilgiye yol açabilir . Yeni şirket tarafından yazılan riskler içinde yüksek yada kötü risklerin oranı genel olarak daha yüksek olmaktadır . Bu nedenle piyasaya yeni giren bir şirket , piyasada halen mevcut olan şirketlerden daha yüksek hasar maliyetleri ile karşılaşabilir . Halen faaliyette bulunan bir şirketin yeni branşlara girmesi daha kolay olmaktadır . Piyasadaki ve diğer branşlardaki deneyimleri ile bir şirket yeni branşlara girebileceği gibi mevcut branşlarında da faaliyetini coğrafik anlamda genişletebilir . Bu da piyasalarda önemli bir giriş yoludur .

Bir risk değerlendirme (rating) bürosunun olması yeni giren şirketlere riskler hakkında bilgi sağlayacağı için girişleri kolaylaştırıcı bir işleve sahiptir . Eğer piyasada bilgilerin böylesi bir şekilde toplandığı bir ofis yada kurum yoksa ve bu bilgiler sigortacılara dağıtılmıyorsa piyasaya girişin maliyetleri yüksek olabilir . Piyasadan çıkışların maliyeti bazan yüksek olabilmektedir . Bu özellikle piyasadan çıkışı zorlaştırıcı yasal düzenlemelerin olduğu ortamlarda önemli olmaktadır .

(ii) Fiyatların Serbestleştirilmesi

Daha önce belirttiğimiz gibi fiyatların diğer bir deyişle uygulanacak prim oranlarının tesbiti sigortacılıkta kamu düzenlemelerinin en önemli ilegi alanlarından birisini oluşturmaktadır . hayat ve hayat-dışı alanda prim tesbit etmede farklı yaklaşımlara daha önce değinmişim . Primlerin yönetsel kararlarla belirlenmesi genellikle iki tür olabilmektedir . Birisi uygulanacak oranların tavanlarının belirlenmesi, diğeri de tabanın belirlenmesi şeklinde olabilir . Mali sektörde liberalleşme öncesi dönemde tavan fiyatların tesbiti yaklaşımı daha ziyade bankacılıkta mevduat faizlerinin belirlenmesinde kullanılmıştır . Bunun amacı bilindiği bankaların ödeyecekleri faizi sınırlayarak bankaların risk almalarını sınırlamaktır . Aynı yaklaşım sigortacılık endüstrisinde taban fiyatların belirlenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır . Sigorta şirketlerinin uygulayacakları primlerin asgari oranları belirlenerek yüklendikleri risklerin mali sonuçları hafifletilmek ve fiyat üzerinde sigorta şirketlerinin rekabet ederek sonuçta ödeyebilirliklerinin bozulması önlenmek istenmiştir .

Bu şekilde sigorta şirketlerinin fiyat üzerinde rekabet etmelerinin önlenmesi bir dizi konuyu da gündeme getirmiştir . Böylesi durum, yada yasal düzenlemelerle primlerin belirlenmesi kartel benzeri bir istikrar yaratmaktadır . Bu da primlerin çoğunlukla olması gerekenden daha

yukarı bir oranda oluşmasına yol açmamaktadır . Bu durum ise yenilikler yapmayı yeni ve ucuz ürün sunmayı caydırmakta , etkinliği ikinci plana itmektedir . Primlerin de çoğunlukla en kötü maliyet yapısına ve en kötü portföye sahip şirketin yaşamasına olanak verecek düzeylerde belirlenmektedir .

Primlerin yönetsel kararlarla belirlenmesi yerine piyasa fiyatının esas alınması beraberinde bazı yararlar yanısıra sakıncalar da getirebilir .

Serbest fiyat sisteminin yararlarından birisi , sigortacılık piyasasında yenilikleri teşvik etmesidir . Sigortacılar fiyat tarifesinin serbest olması nedeniyle yeni ürünler sunmak için bir teşviğe kavuşmuş olurlar .

Fiyatların serbest bırakılması diğer yandan piyasada rekabetçi fiyatların oluşmasını sağlayabilir . Rekabetçi fiyatların oluşmasının anlamı her zaman fiyatların düşeceği anlamına gelmez . Ancak riske göre poliçenin fiyatlanmasına olanak sağlayabilir . Bu da beraberinde bazı sorunlar getirebilir . Bunlardan birincisi fiyat üzerine rekabet yıkıcı bir rekabete dönüşebilir, sigorta şirketlerinin gerek sigortalılara gerekse aracılar risk ve fiyat ile orantılı olmayan tavizler vermelerine yol açabilir . Bu fiyat savaşı sonunda piyasada sigortacılık ilke ve kurallarına uygun olmayan uygulamaları içeren bir rekabete dönüşebilir .

Fiyat rekabeti fiyatın arz ve talep edenin pazarlık güçlerine göre oluşmasına neden olur . Piyasada büyük alıcılar (özellikle ticari alıcılar) güçlü konuma geçebilirler ve bu da fiyatın için için olması gerekenin çok altına düşmesine neden olabilir . Bu tür sigortalılardan ortaya çıkan kayıpların da pazarlık gücü düşük bireysel araçların ödeyecekleri fiyata piyasa koşullarının elverdiği oranlar içinde yansıtılması olasıdır . Özellikle piyasada bilgi eksikliği bu sorunu yaratabilir ve büyütür . Fiyatın bu şekilde farklılaşması ise ters seçim dediğimiz problemin ortaya çıkmasına neden olabilir . Bu da son aşamada sigorta ürünün pahalılaşmasına ve kötü risklerin piyasaya hakim olmasına yol açabilir . Fiyatların serbestleşmesine bağlı sorunlar bir ölçüde başka önlemlerle dengelenmeye çalışılmaktadır . Rekabetin mali yapılar üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için biraz sonra değineceğim ödeyebilirlik düzenlemeleri önem kazanmaktadır . Self-regulation ile meslek örgütlerinin sigortacılık ilke ve kurallarına uymaları denetlemeleri ve izlemeleri sağlanmaktadır .

(iii) Ödeyebilirlik Standartlarının Sıkılaştırılması

1970'li yılların ortalarında başlayan bir süreç mali piyasalarda liberalleşmenin ve yasa düzenlemelerine şevketilmesini ön plana çıkarmıştır . Bu sürecin ikili bir boyutu vardır .

Boyutlardan birisi ekonomiktir. Diğeri ise siyasal ve ideolojiktir.

Ekonomik boyutta temel iki belirleyici ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi dünyada dalgalı kurların ve liberalleşmiş kambiyo rejimlerinin gelişmiş ekonomilerin ekonomik sistemlerinde belirleyici olmasıdır. Diğeri de özellikle 1980'li yıllarla başlayan faiz oranlarının serbestleşmesidir. bu iki olgu malı kurumlarında kambiyo riski ile faiz riskinin yönetimini önemli bir varlık-pasif yönetim sorunu olarak ortaya çıkarmıştır.

Olayın ikinci yönü siyasal ve ideolojiktir. A.B.D. de Reagan, İngiltere'de Thatcher yönetimlerini liberalleşmenin ve yasal düzenlemelerin geşetilmesinin siyasal ve ideolojik boyutunu iktidara taşımışlardır.

Böylesi bir ortamın çakıştığı son 15 yıllık dönem mali piyasalarda önemli ölçüde liberalleşme hareketlerine tanık olmuştur. Faiz oranları üzerindeki tavanların kalkması nedeniyle tanık olmuştur. Faiz oranları üzerindeki tavanların kalkması nedeniyle bankaların risk yüklenmelerini önlemek konusunda karşı düzenlemeler alınmıştır. Yalnızca mevduat sigortasının, bankacılık sisteminin risklerini azaltamayacağı görüldüğünden sermaye yeterlik rasyosu düzenlemeleri evrensel bir biçimde uygulamaya sokulmuştur. Gerçekten de sermaye yeterlik rasyosunun temel işlevi faiz oranları üzerindeki tavanların kaldırılmasından doğan boşluğu karşılamak ve sistemin riskini azaltmaktadır.

Sigortacılık açısından da baktığımızda liberalleşme döneminin bir olgusu olarak şirketlerin primlerini serbestçe belirlemeleri getirilirken kaynak kullanımları üzerindeki sıralamalar gevşetilmiştir. Bunun sonucunda A.B.D. de sigorta şirketlerinin, özellikle de hayat sigortası şirketlerinin mali bünyelerinin, özellikle junk bond piyasasına yatırımları nedeniyle, önemli ölçüde bozulması şeklinde bir olgu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sigorta şirketlerinde düzenlemelerin sıklaştırılması bir başka deyişle de reregulation gündeme gelmiştir. A.B.D. de NAIC (National Association of Insurance commissioners) 1992 yılında hayat sigortası şirketleri için risk ağırlıklı sermaye yükümlülüğünü yürürlüğe sokmuştur. Bu sistemde, risk-ağırlıklı sermaye gereksiniminin yüzde 35 ya da daha azı bir sermaye düzeyine sahip şirketler otomatik olarak yasal otoritelerin kontrolü altına alınmaktadır. bu gereğin yüzde 35-50 arası sermayesi olan şirketler eyalet otoritelerince gözetim altına alınabilirler, yüzde 50-75 arasında ise, sigorta şirketine mali durumunu düzeltmesi için kamu otoritelerince spesifik talimatlar verilecektir. Yüzde 75 den fazla, fakat yüzde 100 den az olanlar ise sermaye durumlarını düzeltici bir planı kendiliklerinden kamu otoritelerine vermekle yükümlüdürler. NAIC benzeri bir yükümlülüğü 1994 yılında hayat dışı şirketler için de yürürlüğe koyacaktır.

Diğeri yandan A.B.D. de sigortacılık federal düzeyden ziyade eyalet ziyade eyalet düzeyinde düzenlendiği için bir çok eyalet sigortacılıkta denetimi artıran düzenlemeler getirmişlerdir. Bunların temel amacı sigortacılıkta yeknesak muhasebe uygulamalarını ve mali tablolara ilişkin standartları iyileştirmek, portföy yatırımları için düzenleme ve sınırlamalara getirmek, rezerv yükümlülüklerini artırmak, yeni denetim gerekleri koymak şekilde ortaya çıkmaktadır. Diğeri yandan yerinden denetim uygulamasının sıklaştırılması gerektiği yaygın bir biçimde tartışılmaktadır. Aşağıdaki tabloda 1976-1991 yılları arasında A.B.D. de Hayat sigortası şirketlerinde mali durumun bozulmasının birincil nedenleri verilmiş bulunmaktadır.

Birincil Neden	Şirket Sayısı	%
Yetersiz Fiyatlanma ile sermaye/rezerv	47	23
Hızlı büyüme	41	20
İştiraklerle problem	40	19
Aşırı değerlenmiş varlıklar	37	18
Sahtekarlık	16	8
Önemli iş değişikliği	15	7
Reasürans	5	2
Diğeri	6	3
Toplam	207	100

Görüldüğü gibi sigorta şirketlerinin mali bünyelerini izlemede ödeyebilirlik standartlarını geliştirmek önemli bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu gelişmeleri açıklamamın nedeni şudur. Liberalleşme malı sektörde mutlaka ödeyebilirlik standartlarının sıklaştırılmasını da gerektirir. Piyasaya girişin önündeki engeller kaldırılmalı, şirketler risk durumuna göre istedikleri fiyatı uygulayabilmeli, yeni ürünler sunabilmelidirler ve yatırımlarını diledikleri gibi yönlendirebilmeli ve yönetebilmelidirler. Ancak ödeyebilirliklerinin sağlanması için de önceden saptanan ve şirketlerin günlük kararlarına karışma anlamı taşımayan standartlara uymalı, rasyoları tutturmalıdırlar. Bu nedenle her ülkenin kendi sigortacılık piyasasının yapısını dikkate alarak bu standartları geliştirmesi ve uygulaması gerekir.

Bu standartların başında şirketlerin aktif kalitesinin ve likidite durumunun iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler gelmektedir. Bunun yanı sıra sermaye rasyo bir başka düzenlemedir. muhasebe ve raporlama standartlarının geliştirilmesi de bu açıdan düşünülmüş gereken bir başka önlemdir.

(iv) *Düzenlemede Self-regulation' in Artan Önemi*

Mali piyasalarda liberalleşmenin önemli sonuçlardan birisi de uygulamalarda ve bu uygulamaların düzenleme ve kontrolünde sektörde yer alan meslek örgütlerine ve birliklere daha fazla yer verilmesi ve bunların denetleyici otoriteler ile daha fazla işbirliği içinde olmasıdır.

LİBERALLEŞTİRMENİN ETKİLERİ

1984 yılına kadar uzunca bir süre kamu yönetimi yeni firmaların sigortacılık sektörüne girmesine izin verilmemekteydi. 1960 lı, 1970 li ve 1970 li yıllar sigorta sektörüne girişlerin fiilen durdurulduğu yıllar olmuştur. 1984 yılında Batı Sigortanın kuruluşu ile sigorta sektörüne girişler başlatılmıştır. Bu girişler özellikle 1988-1991 arasında yoğunlaşmıştır. Sigortacılıkta liberalleşmenin ikinci ayağını ise fiyat serbestisi oluşturmaktadır. Fiyat serbestisini yalnızca tarifelerin serbest bırakılması açısından değerlendirmemek gerekir. Eğer piyasaya girişler nedeniyle rekabet artmış ise fiyatlar üzerinde bunun kaçınılmaz biçimde etkilerinin ortaya çıkması gerekir.

Bu nedenle 1984 yılında itibaren sigorta sektöründeki liberalleşme çabalarının etkilerini bazı açılardan değerlendirmek istiyorum.

Fiyatlar

İktisatçılar genel olarak yasal düzenlemelerin gevşetilmesini ve liberalleşmeyi fiyatların düşmesinin izleyeceğini ve tüketicilerin bundan önemli kazançlar sağlayacağını öngörmektedirler. Bu konuda A.B.D. de bazı sektörlerle ilişkin olarak yapılan çalışmalar bu yargının genel olarak doğru olduğunu göstermiştir. Ancak bu kuşkusuz sektörden sektöre değişiklik göstermektedir.

Sigortacılık sektörü açısından konuyu test edebilmenin yolu önce sigortacılık sektöründe fiyatların nasıl ölçülmesi gerektiğine ilişkin çözümlenim yapılmasını gerektirir. Sigortacılıkta iktisatçılar iki tür fiyat ölçütü geliştirmişlerdir;

(i) Birinci ölçüt *hasar rasyosunun tersidir*. Ters hasar rasyosu basit bir ifadeyle, prim gelirlerinin hasarlara oranıdır. Bunun gerisindeki mantık, sigortanın amacının zararları

dağıtmak olması ve bu hizmetin fiyatının da prim olmasıdır. Bu nedenle alınan değerler gördüğü olarak fiyatı primlerin hasara oranıdır. Bu cross-sectional analizlerde yararlı olmasına karşın zaman analizlerinde daha az yararlı bir ölçüttür. Çünkü, yayınlanan verilerdeki gerek primler gerekse hasarlar poliçenin nakit akımlarının şimdiki değerini yansıtmamaktadır. Bu nedenle faiz oranlarında ortaya çıkan değişimler gerçekte şimdiki değere bağlı olarak fiyatları etkilemesine karşın bunun etkisini yayınlanmış verilere yansıtma ve test etme olanağı yoktur.

(ii) Yukarıdaki ölçütün sınırlılıkları nedeniyle iktisatçılar *ekonomik prim oranı* adı verilen bir başka fiyat ölçütü geliştirmişlerdir. Bu rasyo primlerin iskonto edilmiş hasarlara olan oranıdır. Bunu hesaplayabilmek için ödeme kalıplarını ve iskonto oranının bilinmesi gerekir. İskonto oranı olarak Hazine Bonolarının faizinin alınması olasıdır. Primlerde ise yazılmış primlerin mi yoksa kazanılmış primlerin mi alınması gerektiği konusunda tartışma vardır. Kazanılmış primlerin aşında iki yıllık ortalama fiyatı yansıtması nedeniyle kullanılmamasının doğru olacağı daha baskın bir görüştür.

Sigortanın fiyatı hasarların, masrafların ve vergilerin şimdiki değeridir. Masrafların çoğunluğunun poliçe döneminde peşin ödenmesine karşı, hasar ve vergi ödeme akımları bazı sigorta dallarında önemli bir zaman dönemine yayılabilmektedir. Bu nedenle poliçenin nakit akımlarının şimdiki değeri onun iskonto edilmemiş nominal değerinden önemli ölçüde düşük olabilir. Fiyat rekabeti aşırı olduğunda nakit akımı sorun haline gelmektedir. Primlerin faiz oranlarına karşı etkileşiminin iki yansıması fiyatlama faktörü ve müddettir (duration).

Standart iktisat teorisi, firmaların retroactive yani ileriye doğru hasar yükleme olanağına sahip olmamaları gerektiği görüşündedir. Bir başka deyişle veri bir poliçe bloğunun fiyatları bu poliçelerin maliyet faktörlerini yansıtmalıdır. Sigortacılar önceki fiyatlama yanlışlarını gelecekteki poliçe sahiplerine yüklememelidirler. Piyasaya yeni giren firmalar veya rakip firmaların gelen poliçe gurbunundan yeterli bir getiri kazanırken retroaktif fiyatları kesecekleri beklenebilir. Ancak bazı piyasalarda retroaktif fiyatlama mümkün olabilir ve firmalar eğer bazı piyasalara uzun-sürelili bazda katılıyorlarsa zorunlu bile olabilir.

Ülkemizde sigortacılığın fiyatlarına ilişkin değerlendirme yapmada bazı sorunlar vardır. Bunlardan birisi sigorta primlerinin sigorta şirketlerince tahsiline ilişkindir. Genel olarak sigorta primlerinin tahsilinde sektörün bir gecikme yaşadığını ve primlerin zamanında tahsil edilememesi nedeniyle bilançolardaki primlerin aslında peşin değerleri yansıtmadığını

söyleyebiliriz. Ancak bu konuda sektörün tahsilat kalıpları hakkında yeterli bilgi olmadığından düzeltme yapma olanağı yoktur. Bunun anlamı şudur; gecikmiş tahsilat, sigorta fiyatının sigorta şirketi açısından düşmesi anlamına gelmektedir; faiz oranlarının yükseldiği dönemlerde bu düşüş daha hızlı olmaktadır. Bu düşüşün tüketicilere yansımaları sigortalıların ödeme yapması ile sigorta şirketini bunu tahsili arasında geçecek süreye bağlıdır. Bir başka deyişle bu süre uzadıkça, yani araçlarda primler daha uzun süre tutuldukları, tüketiciler bu fiyat düşüşünden yararlanamazlar. Gerek primlerde, gerek hasar ödemelerinde gerekse diğer masraflarda zaman kalıbına ilişkin sektördeki yayınlanmış bilgi eksikliği nedeniyle ekoomik prim oranını hesaplamada güçlük vardır. Bunun yerine hasar oranının tersi bize sınırlı da olsa genel bir fikir verebilir. Bu oranın hesaplanmasında direkt prim rakamları esas alınmıştır. Hasar rakamı ise daha geniş olarak düşünülmüştür. Bu nedenle paydada hasar ödemeleri yerine direkt hasar, direkt işler muallak hasarlar karşılığı ile direkt işler için ödenen komisyonlar toplamı esas alınmıştır. Komisyonların dahil edilmesinin nedeni, bunu sigorta hizmetinin bedelinin bir parçası olmasıdır.

Aşağıdaki Tabloda fiyatların genel seyrini göstermesi açısından hayat dışı dalın üç önemli branşına ilişkin olarak "Prim / Hasar, Muallak Hasarlar İhtiyatı ve Ödenen Komisyonlar Toplamı" oransal olarak verilmiştir. Tablodan görüldüğü gibi yangın ve nakliyat dallarında fiyatlar genel olarak düşerken kaza dalında fiyat yükselmiştir. Fiyat kalıplarını test imkanı sağlayacak tüm verilere sahip olmadığımızdan çok doğru bir değerlendirme imkanımız yoktur.

PRİM / HAŞAR, MUALLAK HAŞAR KARŞILIKLARI VE KOMİSYONLAR TOPLAMI ORANLARI

	1984	1987	1990	1992
YANGIN	1,62	1,45	1,25	1,24
KAZA	1,52	1,21	1,51	2,92
NAKLIYAT	1,40	0,99	1,02	1,05
TOPLAM	1,49	1,21	1,33	1,96

Sektörde genel olarak fiyatların seyrinden ayrı olarak her branşın iş kolları itibariyle dağılımında farklı eğilimler olabilir. Özellikle fiyat serbestisinin olduğu dönemde fiyatın belirlenmesinde tarafların pazarlık gücü önemli bir etkidir. Küçük müşterilerin bir başka deyişle ticari olmayan bireylerin ve hanehalkının pazarlık gücü ticari iş sahiplerine kıyasla daha zayıftır. Bu nedenle sektörde

fiyatlar veri iken serbest piyasa döneminde pazarlık gücünün bir uzantısı olarak hane halkı ile fertlerin sigortaları pahalılaşırken ticari işlerin fiyatı ucuzlayabilir. Bunun sonucunda serbest fiyat tarifesinin sonucu iş hayatının sigortalanması hane halkı sektörünün pahasına ucuzlayabilir ve iş hayatındaki ucuzlamanın bedelini hane halkı kesimi ödeyebilir. Bu olasılığı genel olarak test etmek için yangın dalında sivil riskler, ticari riskler ile özel fiyatlı risklerin fiyatları kıyaslanmıştır. Aşağıdaki tablodan görüldüğü gibi 1993 yılında fiyatlarda genel bir yükselme yaşanmıştır. Ancak dönem kıyasladığımızda görece olarak sivil riskler genel olarak ticari risklere ve özel fiyatlı risklere göre daha pahalı hale gelmişlerdir. Bu da biraz önce belirttiğimiz görüşü bir ölçüde doğrulamaktadır.

YANGIN DALINDA DİREKT İŞLER PRİMİ / DİREKT İŞLER HAŞARI ORANI

	Sivil Riskler	Ticari Riskler	Özel Fiyatlı Riskler
1984	1,90	3,69	10,23
1987	3,20	2,97	3,62
1990	1,61	2,57	3,67
1992	2,51	2,27	3,65
1993	3,20	4,01	6,11

Fiyatların bu şekilde artmasının, özellikle hanehalkı kesimi için artmasının ileriye yönelik bir riski vardır. Bu risk ters seçim (adverse selection) dediğimiz durumun ortaya çıkmasıdır. Bu olgu sigorta ürününün pahalılaşması halinde iyi risklerin piyasadan çekilmesini ve bunun sonucunda sigortacıların daha kötü risklerle karşı karşıya kalmalarını ve sonunda bu döngünün fiyatların yeniden artmasını neden olması durumunu açıklamaktadır. Bu nedenle sigorta ürünlerinin fiyat artışını bu açıdan sigortacılarımız çok dikkatli izlemek durumundadırlar. Zaten yeni yeni gelişmeye başlayan sigorta piyasasının ciddi bir ters seçim sorunu ile karşı karşıya kalması sigortacılığı gelişimi açısından endişe verici bir boyutun ortaya çıkmasına neden olabilir.

Hizmet Kalitesi

Liberalleşmenin olası etkilerinden birisi hizmet kalitesi ile ilgilidir. Piyasada serbestleşmenin rekabeti artıracığı veri olarak kabul edilirse, hizmetin kalitesi bir rekabet aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Rekabetin arttığı bir ortamda ürün arz edenlerin bir rekabet aracı olarak sundukları ürünün kalitesini artırmaları gerekmektedir. Sigortacılık açısından baktığımızda ürün ve

hizmet kalitesini artması çeşitli biçimlerde ortaya çıkar . Sigortacının ürünü güvence sağlamak ve risk ortaya çıktığında bu riski ekonomik olarak karşılamaktır . Bu açıdan değerlendirdiğimizde hasarın ödenmesi sigortalı açısından nihai ürün yada hizmet niteliğindedir . Bu ürünün niteliğinin iyileşmesi ise gerek hasar ödemelerinin yapılmasındaki sürat gerekse hasar ödemesinin yapılabilmesi için aranan bürokratik prosedürlerin azaltılması ve kolaylaştırılmasıdır . Hayat sigortasında ise genel olarak piyasanın diğer yatırım seçeneklerinin sağladığı kadar getiri sağlamayı da ürünün kalitesinin bir unsuru olarak niteleyebiliriz . Ürünün kalitesi ile ilgili diğer bir konu ise sigortacıların sigorta şirketlerine güven duyması , diğer bir deyişle sağlam sigortacılar ile iş yapmasıdır .

Biraz önce belirttiğimiz gibi , ürünün kalitesinin birinci göstergesi hasarın talebi ile ödenmesi arasındaki sürelerdir . Bu süre kısalıkça sigorta ürünün yada hizmetinin kalitesinin arttığını söyleyebiliriz . Ancak bu konuda ortalama süreleri gösteren bir istatistik yayınlanmamaktadır . Bu nedenle bu konudaki zaman süresini bilebilme olanağına sahip değiliz . Belki de bu konuda Muallak Hasar Karşılıklarının ödenen hasarlara oranı , çok sayıda eksikliklerini ve yanlış anlaşılmalara yol açabilecek olmasına rağmen , bir fikir verebilir .

Sigortacılıkta hizmet kalitesini ölçme konusunda bir başka yaklaşım pazarlama masraflarını kullanmaktadır . Pazarlama masrafları sigorta poliçelerini satmaya ve müşterilere sağlanan hizmetlere harcanan fonları temsil etmektedir . Pazarlama masrafları ile müşteri tatmini arasında pozitif bir korelasyon olduğu ileriye sürülebilir . Ancak yeterli bilgiye sahip olmayan sigortalının bilgili bir müşteriden daha fazla pazarlama hizmeti satın aldığı söylenebilir . Bu nedenle yüksek pazarlama masrafına sahip firmaların müşteri tatmini ölçütleriyle düşük performansla sahip oldukları kabul edilebilir . Yukarıda açıkladığımız iki kriter açısından da müşteri tatminini test için yeterli sayısal verilere sahip değiliz . Bu nedenle sigortacılık kesiminde liberalleşmenin bir sonucu olarak müşterilerin daha iyi hizmet alıp almadıklarını test etmek olası görünmemektedir .

Kar ve Karlılık

İktisatçılar yasal düzenlemelerin gevşetilmesinin ve liberalleşmenin sektörler üzerinde farklı etkileri olacağını ileriye sürmektedirler . Bazı sektörlerde karlılık düşerken bazı sektörler küçük etkisi olabilir ve bazı sektörlerde de karlılığı artırabilir . Bu

konuda farklı yönde işleyen iki önemli etki söz konusudur ; yasal düzenlemelerin neden olduğu etkisizlikler ve verimsizlikler genel olarak sektörün maliyetlerini artırırken düzenlemelerin yarattığı rekabet özellikle doğası itibarıyla fazla rekabetin olduğu endüstrilerde , endüstrinin gelirlerini artırır .

Ödeyebilirlik rasyoları incelendiğinde sektörün Net Kar / Özkaynak oranı 1984 den sonra düşmüş ve 1993 yılında yükselmiştir ? Buna yol açan etkenlerden birisi ise enflasyondur ve bu oranın piyasadaki diğer alternatif araçları ile kıyaslanması gerekir . Ancak dönemde genel olarak karlılığı belirleyen etkenlerden birisi yatırımlar yada daha özel olarak menkul kıymet gelirlerinin etkisidir . Bu gelirlerin toplam kara oranı dönemde yükselmiştir .

Sigorta sektörünün karlılığını önemli ölçüde etkileyen ve belki de fiyatların düşmesini önleyen etkenlerden birisi prim alacaklarının zamanında tahsilinde karşılaşılan güçlüktür . Nitekim ekte yer alan tablolardan görüleceği gibi dönemde pirim alacaklarının toplam varlıklara oranı yükselmiştir .

Sigorta şirketlerinin karlılığını etkileyen bir başka önemli olgu sigorta şirketlerimizde aktif-pasif yönetim tekniklerinin kullanımında yeterli bilgi ve deneyim birikiminin olmamasıdır . Bankacılık kesiminin bir dönem yaşadığı ve halen öğrenmeye çalıştığı bu olgu bir öğrenme sürecini gerektirmekte olup geçici bir durumu yansıtmaktadır .

Diğer yandan hayatı-dışı dalda karlılığı değerlendirmede başka önemli rasyolar da vardır . Bunlardan birisi *kombine rasyo* dediğimiz rasyodur . *Kombine rasyo-hasar rasyosu*

(*Hasar/prim*) ile *masraf rasyosunun (masraflar /prim)* toplamıdır . Eğer kombine rasyo 1 den büyükse hasarlar ve masrafların toplamı primleri aşır demektir . Bu rasyo daha ziyade teknik karlılığı ölçmek için kullanılmaktadır . Diğer yandan bu rasyo karlılığı ölçmede yanlış analizlere neden olabilir , çünkü yatırım gelirlerini dikkate almamaktadır . İkinci rasyo ise *genel faaliyet rasyosu* kombine rasyoyu yatırım gelirlerini dikkate alarak düzeltmek için geliştirilmiştir . Faaliyet rasyosu kombine rasyodan prim-kazanılan belirli bir sigorta branşının yatırım gelirinin kazanılmış primlere oranlanması ile bulunan yatırım rasyosununun düşülmesi ile hesaplanır .

Aşağıda hasar rasyosu ile masraf rasyosu ve kombine rasyonun dönemdeki gelişimi verilmiştir . Dönemde hasar rasyosu düşerken masraf rasyosu artma eğilimi göstermiştir . 1990 da % 35 e kadar yükselen masraf rasyosu 1993 de % 16 ya gerilemiştir . 1990 da 0,7 yi aşarak yükselen kombine rasyo ise 1993 de masraf rasyosuna düşmenin etkisiyle gerilemiştir . Yine önemli göstergelerden birisi

olan teknik karın prime oranı 1990 da %40 a yükselmiş iken 1993 de % 16 ya gerilemiştir .

	1984	1987	1990	1993
Prim	65,314	317,989	1,039,678	16,849,893
Hasar Ödemesi	29,850	120,917	386,184	5,021,547
Teknik Kar	14,499	40,381	428,878	2,759,867
Masraflar	7,409	36,158	367,482	2,615,438
Hasar/Prim Oranı	0.46	0.39	0.37	0.30
Masraf/Prim Oranı	0.11	0.12	0.35	0.16
Kombine Rasyo	0.57	0.50	0.72	0.45
Teknik Kar/Prim	0.22	0.13	0.41	0.16

Ücretler ve İstihdam

Yasal düzenlemelerin gevşetilmesinin bir sonucu olarak servetin üreticiler ve çalışanlardan tüketicilere doğru yeniden dağıtılacağı varsayılmaktadır . Bu durumda çalışanların ücret ve istihdam kayıpları ortaya çıkabilir . Hatta liberalleşmenin işgücünün sendikasılaşmasına ve gelir eşitsizliklerinin artmasına bile katkıda bulunduğu ileriye sürülmektedir . Liberalleşme arttıkça fiyatların marjinal maliyetlere yaklaşmasıyla ücretlerin de marjinal ürüne yaklaşacağı en az becerili işçilerin görelî kazançlarına ve en az karlılığa sahip firmaların istihdam ettiği işçilerin ücret düzeyine ineceği teorik olarak söylenebilir . Ancak iktisatçılar genel olarak liberalleşmenin tüketiciler ve üreticiler üzerine olan etkilerine gösterdikleri ilgiyi işgücü üzerine olan etkilerine göstermemektedirler .

Liberalleşme döneminde sigortacılık sektöründe personel sayısı beklenin aksine sayısal olarak artmıştır . Daha da önemlisi personel içinde yüksek tahsilli personelin görelî payı daha da artmıştır . Bunun nedeni kuşkusuz sigortacılık sektörünün ekonomideki görelî payının artmasıdır . Yüksek tahsilli personel istihdamının artmasının bir başka nedeni de hem dönemde ülkede yüksek tahsilli insan sayısındaki görelî yükselme hemde sigortacılığın gelişen bir alan olarak cazibe kazanmasıdır . Bu arad sigorta şirketlerinin istihdam politikalarının etkisini de unutmamak gerekir .

	1984		1992	
	Sayı	Yüzde Dağılımı		Yüzde Dağılımı
Yüksek Tahsilli Personel	741	25,3	2,500	45,26
Diğer Personel	2,182	74,7	3,024	54,74
Toplam	2,923	100,0	5,524	100,00

Yukarıdaki veriler yalnızca sigorta şirketlerinde çalışanların sayısını göstermektedir . Başta acentalar olmak üzere sektörde yer alan diğer elamanların sayısında meydana gelen artış hakkında güvenilir veri bulma güçlükleri vardır . Sigorta şirketlerinin personel harcamaları konusundaki veriler ilan edilmemektedir . Bu nedenle doğrudan personel masraflarını ve bu masrafları ücret düzeyleri itibariyle dağılımın test etmek olası değildir . Personel harcamaları yayınlanan hesaplarda umumi masraflar içinde yer almaktadır ve bunun en önemli kısmını oluşturmaktadır . Umumi masrafların personel sayısına bölünmesi ile bulunan rakamları sırf merak uyandırması açısından veriyorum .

	1	2	3	
		Umum Masraflar	Um.Mas/Pers Say.	Reel
	Personel Sayısı	Bin TL	Bin TL	Bin TL
1984	2,923	8,042,937	2,752	2,752
1987	3,122	31,581,358	10,116	4,129
1990	4,668	286,251,860	61,322	5,731
1993	5,524	2,045,132,000	370,227	8,788

Tablodan görüldüğü gibi umumi masraflar personel başına reel olarak yükselmiştir . Ancak bunun ne ölçüde personel ücretlerine yansıdığını bilemiyoruz . Ancak personel içinde yüksek tahsilli olanların görelî payının artması nediniyle ortalama ücret reel olarak yükselmiş olabilir .

Piyasanın Yapısı

Piyasalarda yasal düzenlemelerin gevşetilmesinin piyasanın yapısı üzerinde çeşitli etkileri olabilir . Bunu test etmek için önce piyasaya giriş ve çıkışları daha sonra da piyasadaki yoğunlaşmayı incelemek istiyorum .

(i) Piyasaya Giriş ve Çıkışlar

Ülkemizde sigorta sektörüne girişler uzunca bir zaman süresi içinde , özellikle 1960 lı ve 1970

li yıllarda durdurulmuş ve yeni sigorta şirketi kurulmasına izin verilmemiştir . 1984 yılından itibaren yeni sigorta şirketleri kurulmasına izin verilmeye başlanmıştır . Temmuz 1984-Kasım 1992 arasında 15 yeni sigorta şirketinin kurulmasına izin verilmiştir . Bu şirketlerin Listesi EK: 1 de yer almaktadır . Hayat sigortacılığının ayrı bir şirket altında organize edilmesi yaklaşımının bir sonucu olarak mevcut sigorta şirketleri hayat departmanlarını ayrı şirketler haline getirmektedirler . Bu örgütlenmeyi piyasaya yeni giriş olarak nitelemek güçtür . Bu sadece örgütlenme biçimidir . Yeni kurulan hayat sigortası şirketi sayısı 10 olup gerçek anlamda piyasaya yeni giren şirket sayısı 1 dir (American Life) . Piyasaya hayat dışı alanda yeni giren şirketlerin paylarına bakarsak Hayat ve hastalık dışındaki direkt prim üretimindeki payları % 18 e ulaşmıştır . Bu listede özellikle 6 tanesi yüzde 1 lik pay oranını , 4 tanesi % 2 lik pay oranını , 1 tanesi de % 4 lük pay oranı sınırını geçmişlerdir . Aşağıda piyasa yoğunlaşmasında beliteceğim gibi yeni kurulan şirketlerin payı büyürken eski küçük ölçekli şirketlerin piyasa payı gerilemiştir .

1984 yılından bu yana piyasadan çıkan şirket sayısı ise 5 tanedir . Bunlardan 1 tanesi (İstanbul Umum) ulusal şirket olup diğerleri umumi vekillik tarzında örgütlenmiş sigortacılarıdır .

(ii) Piyasa Yoğunlaşması

Rekabet genellikle hiçbirinin piyasa mekanizmasını önemli bir biçimde etkileme olanağının olmadığı çok sayıda alıcı ve satıcının piyasada bulunması anlamına gelmektedir . Bu tanımlamadan yola çıktığımızda firmaların sayısının çok olması tek başına yeterli değildir . Çünkü çok sayıda firma olmasına karşın piyasanın kontrolü az sayıda firmanın elinde olabilir . Piyasada eğer yoğunlaşma zaman içinde artıyorsa piyasada rekabetin azaldığı kabul edilmektedir . Bu nedenle bir piyasada rekabeti ölçmenin yöntemlerinden birisi yoğunlaşmayı ölçmekten geçmektedir . Yoğunlaşmayı ölçme konusunda çok çeşitli yöntemler geliştirilmiştir . Bu yöntemler genel olarak firmaların piyasa paylarından yola çıkarlar . Bunun yöntemlerinden birisi piyasadaki belirli sayıdaki en büyük firmaların zaman içinde piyasa payı toplamının gelişimidir . Bu pay artıyorsa piyasada yoğunlaşmanın arttığı , bu pay azalıyorsa piyasadaki yoğunlaşmanın azaldığı söylenebilir . Bir başka yoğunlaşma ölçütü *Gini katsayısıdır* .

Diğer bir yoğunlaşma ölçütü *Herfindahl Endeksi* denilen katsayıdır . Herfindahl Endeksi firmaların piyasa paylarını esas alan bir katsayıdır . Bu katsayı yükseldikçe diğer bir deyişle 1'e yaklaştıkça piyasada yoğunlaşmanın arttığını söyleyebiliriz . Bu katsayı 1 olduğu

zaman piyasanın tamamı tek bir firmaya ait demektir . Eğer Q_i bir sektörün toplam ürünü , q_i ise i'inci firmanın piyasa payı ve L endüstrideki firma sayısıysa Herfindahl Endeksi şu şekilde (H) şu şekilde ifade edilebilir ;

$$H = \sum_{i=1}^L (q_i/Q)^2$$

Bu yöntemin avantajı firmaların muadelet sayısını hesaplamaya olanak vermesidir . Gerçekten de zaman içinde piyasadaki firma sayısının değişmesinin katsayı üzerindeki saptırıcı etkisini gidermek için de *Muadelet Sayısı (Equivalent Number)* dediğimiz test katsayısı hesaplanmaktadır . Bu katsayı Herfindahl Endeksinin 1'e bölünmesi ile bulunmaktadır . Yani ;

$$L^* = 1 / H$$

Bu katsayı oerğişik sektörler arasında kıyaslama yapmaya olanak sağladığı gibi bir sektörün alt kesimlerinin yoğunlaşma durumunu değerlendirme olanağı sağlar . Bu katsayının anlamı veri bir yoğunlaşma katsayısında pazarda mevcut olması gereken aynı sayıdaki firmanın sayısını vermektedir . Bu katsayı küçüldükçe, 1'e yaklaştıkça piyasada yoğunlaşma artıyor demektir . Bu katsayının da 1 olması halinde piyasa tek bir firma tarafından kontrol ediliyor demektir .

Sektördeki direkt prim istihsalı esas alanarak yapılan yoğunlaşma incelemesi bazı ilginç sonuçlar ortaya çıkarmaktadır . Bu hesaplamalarda yeni kurulmaya başlayan hayat sigortası şirketleri ayrı olarak düşünülmemişlerdir . Bu özellikle 1990 ve 1993 verilerinde dikkate alınmıştır . Dikkat edilirse ilk dört şirketteki 1984-1990 arasında ortaya çıkan yoğunlaşma 1993 geldiğinde azalmış ve 1987 düzeyinin altına inmiştir . İlk 8 şirketteki yoğunlaşmanın da azaldığını görüyoruz . İlk 8 ve ilk 16'nın toplam paylarında da sürekli bir gerileme söz konusudur . Bunun açıklaması yeni giren şirketler ile küçük diğer şirketlerin payının arttığı yönündedir . Nitekim Ekdeki verilerden de görüldüğü gibi 1984 den sonra kurulan şirketlerin hayat dışı alandaki görelî payları % 18 gibi oldukça yüksek bir rakama ulaşmıştır . Bu açıdan baktığımızda yeni kurulan şirketlerin (eğer küçük istisnalar bir yana bırakılırsa) genel olarak sektörde tutunmuşlardır .

Herfindahl endeksi ise 1984-1990 arasında giderek yükselirken 1993 yılında gerilemiştir . Bu da yukarıdaki yoğunlaşma verileri ile tutarlı olup yoğunlaşmanın azaldığını göstermektedir .

	1984	1987	1990	1993
İlk Dört	0.40022826	0.4347369	0.4806444	0.42485468
İlk 8	0.689349705	0.68859893	0.67628274	0.64959064
İlk 12	0.852869595	0.82746369	0.78130537	0.7560236
İlk 16	0.922084614	0.92045263	0.85944846	0.83370289
Herfindahl	0,07081642	0,0744047	0,07840407	0,06951849
Muadelet Sayısı	14.12	13.44	12.75	14.38
Şirket Sayısı	35	35	42	42

Bazı batılı ülkelerle kıyasladığımız zaman Herfindahl endeksinin yüksek olduğunu görüyoruz. Bunun nedenlerinden birisi bazı ülkelerde sigorta şirketi sayısının fazla olması olabilir. Buna karşılık Japonya gibi az sayıda sigorta şirketinin yer aldığı piyasalarda bu oran daha da yüksek çıkabilir.

21 Eylül 1994	Fransa	(1978)	ABD	(1989)	İngiltere	(1979)
	Hayat	Hayat Dışı	Reasürans	Hayat Dışı	Motor	Hayat
Herfindahl	0,0885	0,0347	0,0584	0,0257	0,077	0,0265
Muadelet S.	11,3	28,8			13	38
İlk 4 firma	0,562	0,290	0,461	0,242		
İlk 8 Firma	0,673	0,424				
İlk 10 firma			0,636	0,404	0,59	0,415

Ölçek Ekonomileri

Ölçek ekonomileri bilindiği gibi bir firmanın çıktısı ile bu çıktının belirli bir düzeyinde ulaşılabilir en düşük maliyeti arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Ölçek ekonomileri çeşitli açılarda önemlidir. Eğer çıktı düzeyi artıça maliyetler azalıyor ise firmalar büyüdükçe daha avantajlı bir maliyet yapısına sahip olurlar. Şirketler arasında birim maliyetlerde önemli farklılıkların olması endüstrinin toplam çıktısının minimum maliyet üzerinde bir toplam maliyetle gerçekleşiyor demektir. Ölçek ekonomileri endüstrinin yoğunlaşma rasyosunu etkileyebilir. Diğer yandan birim maliyetle çıktı arasındaki ilişki düzenleyici otoritelere zama içinde verimlilik değişmelerine ilişkin sonuçlar hakkında bilgi verir.

Ölçek ekonomileri üzerinde yapılan çalışmalar esas itibarıyla endüstriyi hayat ve hayat-dışı şeklinde ikiye ayırmakta ve her iki dalda ilişkin çalışmalar farklı teorik bazda yapılmaktadır. Ülkemizde bu iki dal arasındaki ayırım henüz tamamlanmamış bir süreçtir. Bu nedenle ölçek ekonomilerini test etmek sağlıklı sonuçlar vermeyebilir. Acak batıda yapılan çalışmalar birbirinden farklı sonuçlar vermektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki en azında belirli bir miktara kadar ölçek ekonomilerinin geçerli

olduğunu kabul etmek çok yanlış bir sonuç olmayabilir.

Biz öncelikle ülkemizdeki sigorta şirketlerinin gerek direkt prim gerekse bilançolarının büyüklüğü açısından değerlendirmek istiyorum. Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi ülkemizdeki sigorta şirketlerinin büyük bir kısmı gerek prim gerekse bilanço toplamı açısından ortalamanın altındadır. Ülkemizde zaten çok küçük boyutlarda olan sigorta sektöründe çok sayıda küçük şirket vardır. Ülkemizde bir çok banka kendi sigorta şirketini kurduğu gibi bu eğilime bazı girişimci guruplarda katılmıştır. Bunun yarattığı sakınca gerek sermaye büyüklüğü, aktif büyüklüğü, prim hacmi gibi kriterle çok sayıda küçük şirketin sektöre hakim olması gibi bir sonuç doğurmaktadır. Bu da bilanço yapısı açısından çok sayıda güçsüz sigorta şirketi anlamına gelmektedir.

Bu güçsüz yapıları yaşatan en temel etken kuşkusuz reasürans olanağının varlığıdır. Reasüransı çeşitli nedenlerle zorlaşması ve pahalılaşması halinde bu şirketler son derece uygunsuz durumlarla karşılaşabilmektedirler. 1984 den beri uygulanan liberalleşme politikası fiyat ve maliyet yapısı ile bilanço açıdan sağlam şirketler yaratmak yerine güçsüz şirketlerin sektörde çoğalmasına yol açmıştır. Bu tür şirketler çoğaldıkça acentalara yönelik rekabet de artmakta ve sigorta şirketleri daha büyük bedeller ödeyerek acentaları kendilerine bağlamaya çalışmaktadırlar. Bunun sonucu kötü kalitedeki acentalar sistemde bir sigorta şirketinden diğerine dolaşarak varlıklarını sürdürmektedirler. Acentalar üzerindeki rekabet prim tahsilat politikasını da kanımca olumsuz etkileyen unsurlardan birisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi sektörde ortalama varlık 371 milyar olup yalnızca 13 şirket ortalamasının üzerinde yer alırken 40 şirket ortalamasının altındadır. En büyük şirketin varlıkları toplamı 3 trilyon lira iken 16 milyar liralık varlık toplamı olan şirket vardır. Direkt prim üretimi açısından bakıldığında (hayat ve hayat-dışı sektörlerin ayrılmaya başlaması bazı kıyaslamaları anlamsız hale getirir de) ortalama prim 318 milyar liradır. 16 şirket ortalamasının üzerinde iken 37 şirket ortalamasının altında kalmaktadır. En büyük şirketin prim üretimi 1,5 trilyon lira iken en küçük 323 milyon liradır.

Belki de parasal aralık itibarıyla şirketlerin aktif toplamları ve prim üretimleri daha iyi fikir verebilir. Bu veriler çok sayıda şirketin son derece küçük ölçeklerde olduklarını göstermektedir.

Kanımca ileriye doğru baktığımızda hem sektörü hem de düzenleyici otoritelerin hedefinin daha az sayıda ama daha büyük ve daha iyi mali yapıya sahip şirketler olmasıdır. Birleşme politikalarını kamunun zorlama yerine

teşvik yolunu kullanarak özendirilmesi gerekir .
Şektörün bir başka hedefi kuşkusuz bölüşülen
pastayı büyütme olmalıdır .

Sigorta Şirketi Sayısı : 53 tane (Hayat şirketleri dahil ,
reastirans hariç)
Aktif Toplamı : 19.702.156 Milyon TL
Ortalama Aktif : 371.738 Milyon TL
Ortalama Üzerindeki Şirket Sayısı : 13
Ortalama Altındaki Şirket Sayısı : 40
En Büyük Şirketin Aktif Toplamı : 3.025.552 Milyon TL (Anadolü Hayat)
En Küçük Şirketin Aktif Toplamı : 16.137 milyon TL (Commercial Union Hayat)

Direkt Prim Toplamı : 16.849.893 Milyon TL
Ortalama Prim : 317.922 Milyon TL
Ortalamanın Üstündeki Şirket Sayısı : 16
Ortalamanın Altındaki Şirket Sayısı : 37
En Yüksek Prim : 1.593.055 Milyon TL (Anadolu)
En Düşük Prim : 323 Milyon TL (Doğan)

Parasal Aralık	Şirket Sayısı	
	Aktif Toplamı	Prim Miktarı
1 Trilyon Liradan Fazla	7	7
500 Milyar -1 Trilyon Lira Arası	3	3
250 - 500 Milyar TL Arası	10	11
100-250 Milyar TL Arası	13	7
50-100 Milyar TL Arası	10	8
50 Milyar TL dan Az	10	7

(vii) Ödeyebilirlik

Ödeyebilirliği fiyat, kar, piyasa yapısı ve ölçekten ayırmak güçtür. Ödeyebilirlik bir çok faktörün bir araya gelmesinin sonucudur. Ödeyebilirlik karlılık, aktif kalitesi ve özkaynak yeterliliği ile iyi bir yönetim sağlamaktır. Liberalleşme dönemlerinde sigorta şirketlerinin kaynaklarının kullanımı üzerindeki bazı sınırlamalar geşetildiği ya da kaldırıldığı için sigorta şirketlerinin ödeyebilirlikleri bozulmaktadır. örneğin A.B.D. de sigortacılık kesimi, özellikle de hayat sigortası kesimi önemli ödeyebilirlik sorunları yaşamaktadır. Genel olarak değerlendirilirse son 10 yıllık dönemde sigorta şirketlerinin ödeyebilirliğini gösteren rasyolarda çok ciddi bir iyileşme olmadığı gibi bir bozulma da yoktur. Dönemde prim alacaklarının tahsili konusunda getirilen süre ve karşılık ayırma esasları, yükümlülük karşılama yeterliği rasyosu gibi düzenlemeler sigorta şirketlerinin ödeyebilirliklerinde bozulmayı önlemiştir.

Bu dönemde ödeyebilirliğin koruması açısından getirilen

- Yükümlülük karşılama yeterliği,
- Muhtemel zarar karşılıkları,
- Olağan üstü hazar karşılığı,
- Gayrimenkul ve iştirak yatırımlarının sınırlanması,
- Tekdüzen hesap planı ve muhasebe standartları,
- ödeyebilirliğin sürdürülmesi açısından olumlu düzenlemeler olarak görmek gerekir. BU

düzenlemeler çağdaş anlamda bazı rasyolar ve denetim standartlarının iyileştirilmesi ile desteklenmelidir.

(viii) Meslek örgütlerinin etkinliği

Söz konusu ettiğimiz dönemde başta Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği olmak üzere meslek örgütlerinin yeterince örgütlenemediklerini ve aktif bir biçimde sigortacılık piyasasının düzenleme ve iyileştirilmesine katılmadıklarını söylemeliyim. Bu açıdan bu örgütlemenin kolaylaştırılması ve etkinleştirilmesi gerekir. Özellikle meslek standartlarının konulması ve kontrolü, sektörde işbirliğinin geliştirilmesi, ürün kalitesinin artırılması için mesleki örgütlerin ağırlığı artırılmalıdır. Bu nedenle yeni yasal düzenlemeler yapılır iken meslek örgütlerinin örgütlenme biçimleri ile yetkilerin gözden geçirilmesinde yarar olduğunu düşünüyorum.

Kaynaklar

H.Averch - L.Johnson , *Behavior of the Firm Under Regulatory Constraint* , American Economic Review , December 1962

Ian Ayres - John Braithwaite , *Responsive Regulation -Transcending the Deregulation Debate* , Oxford University Press , 1992

Pedro Pita Barros , *Freedom of Services and Competition in Insurance Markets : A Note* , The Geneva Papers on Risk and Insurance Theory , Vol.18, No.1 , June 1993

Gary S.Becker , *A Theory of Competition Among Pressure Groups for Political Influence* , The Quarterly Journal of Economics , August 1983 .

Karl Borch , *Economics of Insurance* , Kluwer , 1990

Micheal J. Brennan , *Aspects of Insurance , Intermediation and Finance* , The Geneva Papers on Risk and Insurance Theory , Vol.18, No.1 , June 1993

J.Callen - G.F.Mathewson-H.Mohring , *The Benefits and Costs of Rate of Return Regulation* , America Economic Review , June 1976

Charles C.Center-Richard M.Heins (Ed) , *Insurance and Government* , McGraw-Hill , 1962 .

John G.Cullis -Philip R.Jones , *Microeconomics and The Public Economy - A Defence of Leviathan* , Blackwell , 1987

Martha Derthick -Paul J.Quirk , *The Politics of Deregulation* , The Brookings Institution , 1985 .

Stephen Diacon (Ed.) , *A Guide to Insurance Management* , Macmillan , 1990

Georges Dionne - Scott E.Harrington (Ed) , *Foundations of Insurance Economics - Readings in Economics and Finance* , Kluwer , 1992.

George W.Fenn - Rebel A.Cole , *Announcements of Asset-Quality Problems and Contagion Effects in the Life Insurance Industry* , Journal of Financial Economics , Vol.35,No.2 , April 1994 .

Jörg Finsinger - Mark V.Pauly (Ed.) , *The Economics of Insurance Regulation* , Macmillan , 1986

Alan Gart , *Regulation , Deregulation , Reregulation - The Future of the Banking , Insurance and Securities Industries* , John Wiley , 1994

Sadra G. Gustavson - Scott E.Harrington (Ed.) , *Insurance , Risk Management and Public Policy* , Kluwer , 1994

International Capital Markets Group , *Standards of Self-Regulation of The Securities Markets* , ICMG , 1992

Ali İhsan Karacan , *Sigortacılık ve Sigorta Şirketleri* , Bağlam , 1994 .

Richard W.Kopcke - Richard E.Randall (Ed.) , *The Financial Condition and Regulation of Insurance Companies* , Proceedings of a Conference Held in June 1991 , Federal Reserve Bank of Boston , 1991 .

Henri Louberge (Ed) , *Risk Information and Insurance* , Kluwer , 1991

G.J.Miller - T.M.Moe , *Bureaucrats , Legislators , and the Size of Government* , American Political Science Review , June 1983

Roger Noll , *Economic Perspective on the Politics of Regulation* , " R.Schmalensee-R.D.Willig , Handbook Industrial Organization , Nort-Holland , 1989 " içinde.

OECD , *Insurance and Other Financial Services - Structural Trends* , OECD , 1992

Y.C.Peles-J.L.Stein , *The Effect of Rate of Return Regulation is Highly Sensitive to the Nature of the Uncertainty* , American Economic Review , June 1976

Sam Peltzman , *The Economic Theory of Regulation After A Decade of Deregulation* , Brookings Papers : Microeconomics 1989 .

Sam Peltzman , *George Stigler's Contribution to the Economic Analysis*

of Regulation , Journal of Political Economy , October 1993 .

Micheal Rotschild - Joseph Stiglitz , *Equilibrium in Competitive Insurance Markets : An Essay on the Economics of Imperfect Information* ,

K.A.Sheple- B.R.Weingast , *Political Solutions to Market Problems* , American Political Science Review , June 1984

Mark S.Sniderman (Ed.) , *Government Risk-Bearing* , Kluwer , 1993 .

Kenneth Train , *Optimal Regulation* , The MIT Press , 1991

M.A.Utton , *The Economics of Regulating Industry* , Blackwell , 1986

Dennis L.Weisman , *Superior Regulatory Regimes in Theory and Practice* , Journal of Regulatory Economics , 5:355-356 (1993 .)

Clifford Winston , *Economic Deregulation: Days of Reckoning for Microeconomists* , Journal of Economic Literature , September 1993 .

Peter Zweifel-Ronald Eisen-Wolfgang Müller , *The Economics of Delegated Regulation : The EEC and the Case of Insurance* , The Geneva Papers on Risk and Insurance Theory , Vol.18, No.1 , June 1993

EK 1**1984 YILINDAN İTİBAREN KURULAN ŞİRKETLER**

Adı	Kuruluş Tarihi	Sermayesi Milyon Lira	1993 Yılı Sermayesi	Primde % Payı
A- HAYAT DIŞI SİGORTA ŞİRKETLERİ				
1- BATI SİGORTA A.Ş.	Temmuz 1984	300	25.000	1,8
2- İSVİÇRE SİGORTA A.Ş.	Kasım 1988	2.000	30.000	4,3
3- COMMERCIAL UNION A.Ş.	Aralık 1988	2.000	30.000	2,3
4- AGF-GARANTİ SİGORTA A.Ş.	Nisan 1989	10.000	30.000	2,2
5- DEMİR SİGORTA A.Ş. (a)	Kasım 1989	5.000	15.000	0,7
6-ASSITALIA LE ASSICURAZIONI				
D'ITALIA S.p.a Türkiye Şubesi	Aralık 1989	2.500	15.000	0,2
7- UNIVERSAL SİGORTA A.Ş.	Ocak 1990	10.000	30.000	0,5
8- EGE SİGORTA A.Ş.(b)	Mayıs 1990	10.000	35.000	0,5
9- BAYINDIR SİGORTA A.Ş. (c)	Ağustos 1990	5.000	60.000	0,3
10-TİCARET SİGORTA A.Ş.	Ağustos 1990	15.000	15.000	1,1
11- MERKEZ SİGORTA A.Ş.	Ocak 1991	5.000	40.000	2,9
12- RUMELİ SİGORTA A.Ş.	Şubat 1991	15.000	15.000	0,2
13- EMİN SİGORTA A.Ş.	Şubat 1991	15.000	15.000	0,2
14-TÜRK NIPPON SİGORTA A.Ş.	Mayıs 1991	25.000	25.000	0,8
15-MARMARA SİGORTA A.Ş.	Kasım 1992	30.000	30.000	0,1
			Toplam	18,1

(Not) Toplam Hayat ve Hastalık Dışı Prim Geliri 14.014.555 içindeki payları olarak hesaplanmıştır.

B- HAYAT SİGORTA ŞİRKETLERİ

1-AMERİCA LIFE HAYAT				
SİGORTA A.Ş. (d)	Ekim 1988	5.000	13.200	
2- EMEK HAYAT SİGORTA A.Ş.	Aralık 1988	5.000	76.500	
3- ANADOLU HAYAT SİGORTA A.Ş.	Mayıs 1990	10.000	10.000	
4- HALK YAŞAM A.Ş.	Ocak 1991	15.000	60.000	
5- RUMELİ HAYAT SİGORTA A.Ş. (e)	Ocak 1991	10.000	10.000	
6-ŞARK HAYAT SİGORTA A.Ş.	Eylül 1991	15.000	15.000	

7- GÜNEŞ HAYAT SİGORTA A.Ş.	Eylül 1991	15.000	19.435
8- COMMERCIAL UNION HAYAT SİGORTA A.Ş.	Aralık 1991	20.000	25.000
9-BAYINDIR HAYAT SİGORTA A.Ş.	Haziran 1992	30.000	30.000
10-AGF-GARANTİ SİGORTA A.Ş.	Temmuz 1992	10.000	10.000

Notlar :

- (a) Gothaer ismiyle yabancı sermayeli olarak kurulan şirketin isme önce Gothaer-Demir Sigorta sonra Demir Sigorta olarak değiştirilmiştir .
- (b) Baltica Sigorta olarak kurulan şirketin yabancı ortaklarının hisselerini Ege Endüstri Holding'e satmalarından sonra ismi önce Ege Baltica dha sonra ise Ege olarak değiştirilmiştir .
- (c) Denge Sigorta ismiyle kurulan şirketin adı 1993 yılında Bayındır Sigorta olarak değiştirilmiştir .
- (d) Alica Sigorta olarak kurulan şirket 1989 yılında ünvanını değiştirmiştir .
- (e) Hür Hayat Sigorta olan ismi ortak yapısındaki değişmeye paralel olarak Ocak 1992 de değişmiştir .

EK : 2

**1987 YILINDAN İTİBAREN NEVİ DEĞİŞTİREN YABANCI
SİGORTA ŞİRKETLERİNİN UMUMİ VEKİLLİK VE ŞUBELERİ**

Yeni Ünvanı	Eski Şekli	Tarih	Değişmede Sermaye
1- AMERICAN HOME SİGORTA A.Ş.	Vekillik	1989	4.000
2- ASSICURAZIONI GENERALI A.Ş.	Şube	1989	5.500
3- MAGDEBURGER SİGORTA A.Ş.	Vekillik	1989	2.750
4-NORDSTERN SİGORTA A.Ş.	Vekillik	1989	1.000
5-PFA SİGORTA A.Ş.	Vekillik	1989	2.500
6- RIUNIONE ADRIATICA DI SIGURTA TÜRKİYE ŞUBESİ	Vekillik	1989	1.000
7 - UNYON Y.K.A.R. (a)	Vekillik	1989	1.000
8- UNYON HAYAT A.Ş. (a)	Vekillik	1989	1.000

Notlar

- (a) UNYON Y.K.A.R. 1992 yılında tasfiyesiz infisah yoluyla UNYON HAYAT A.Ş. ne katılmıştır . UNYO HAYAT ise ismini değiştirerek İMTAŞ HAYAT SİGORTA A.Ş. adını almıştır .

1984 YILINDAN SONRA FAALİYETİNE SON VERİLEN
YERLİ VE YABANCI SİGORTA ŞİRKETLERİ

Ünvanı	Nedeni
1- İSTABUL UMUM SİGORTA A.Ş	Mart 1993 de sigortacılık ruhsatı iptal edilmiştir
2- LA CONCORDE UMUMU VEKİLLİĞİ	3379 Sayılı Kanun uyarınca sermaye getirmediğinden Haziran 1989 da faaliyetine son verilmiştir .
3- LONDON ASSURANCE UMUMİ VEK.	3379 Sayılı Kanun uyarınca sermaye getirmediğinden Haziran 1989 da faaliyetine son verilmiştir .
4-LA BALOISE UMUMİ VEK.	3379 Sayılı Kanun uyarınca sermaye getirmediğinden Haziran 1989 da faaliyetine son verilmiştir .
5- LA SUISSE UMUMİ VEK.	Sermaye artırımı yapılarak şube şeklinde çalışmasına devam eden kurumun adı SCHWEİZ SİGORTA ŞİRKETİ TÜRKİYE ŞUBESİ olarak değiştirilmiş olup şube Ağustos 1992 tarihinde tasfiye sürecine girmiştir .

EK: 4

	ÖDEYEBİLİRLİK RASYOLARI (%)				1993
	1984	1987	1990	1992	
Karlılık Rasyoları					
Net Kar/Özkaynak Yatırım Geliri/Yatırımlar	85,24	32,94	38,12	39,79	59,15
Menkul Kıymet Geliri /Menkul Kıymet Yatırım Geliri/ Kar	-20,30	6,36	8,12	8,71	9,74
Varlık Kalitesi Rasyoları					
Nakit Değerler/Toplam Varlıklar	34,70	35,29	37,86	38,95	43,41
Menkul Kıymetler/Top. Var.	22,44	24,73	29,66	33,29	39,41
Yatırımlar / Top. Var.	74,39	81,93	85,61	88,55	96,61
Prim Alacakları / Top. Var.	29,41	24,99	30,12	33,95	34,49
Sermaye Rasyoları					
Özkaynaklar / Top. Var.	14,63	27,71	27,11	22,39	19,17
Özkaynaklar / Teknik Karşılıklar	51,64	101,46	73,32	48,05	37,96
Prim Geliri/ Özkaynak.	4,67	2,14	2,61	3,46	4,11

SİGORTA ŞİRKETLERİNİN TOPLU BİLANÇOLARI
(MİLYON TL)

AKTİF	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Kasa ve Bankalar	2.535	4.709	6.429	15.295	23.696	36.280	55.528	103.680	151.397	255.652	366.326	98.296	854.093
Hisse Senetleri	1.354	2.047	3.837	10.015	15.999	20.804	58.685	93.111	180.094	333.400	534.653	621.094	114495 ⁴
Tahviller	4.051	7.876	13.812	17.977	33.542	47.945	71.397	139.515	350.817	592.137	1279035	2894772	727942 ³
İkrazlar	276	414	664	983	1.647	2.555	3.380	4.890	7.445	13.296	21.763	3846	59.748
Sabit Kıymetler (Net)	1.103	2.595	5.029	11.143	16.916	26.678	87.542	159.202	273.336	437.821	636.182	1012329	165581 ²
Demirbaş	295	653	1.199	1.923	3.530	5.918	10.274	24.294	52.099	113.292	207.965	378.173	651.676
Gayrimenkul	975	2.516	4.824	9.382	16.112	25.206	85.166	152.213	261.286	415.374	590.812	944.108	154852 ⁵
Eski: Amortismanlar	167	574	994	162	2.726	4.446	7.898	17.305	40.049	90.845	162.595	309.952	544.389
Borçlu: Hesaplar	22.926	33.885	44.236	70.693	100.020	155.749	242.454	420.794	731.749	147719	2703016	5364294	102553 ²⁸
Sigortalılar	1.361	2.497	2.544	7.174	3.885	7.817	17.159	31.854	77.210	213.152	370.193	720.975	130352 ⁷
İstihsal Organları	9.069	13.361	17.897	29.517	42.450	69.800	114.295	205.881	341.025	726.546	1350261	286478	606745 ⁷
Sigorta ve Reasürans Şir.	6.495	10.522	12.953	19.376	27.521	41.050	62.962	98.350	161.207	266.775	424.702	490.445	640.984
Sedan ve Retrosedan. Depo	3.970	4.550	6.593	9.395	13.850	18.704	24.275	41.721	65.927	113.233	198.426	671.470	122931 ⁴
Diğer Borçlu Hesaplar	2.066	2.973	4.271	5.315	12.334	18.396	24.126	43.796	89.607	159.685	372.250	664.905	129480 ⁶
Eski: Şüpheli Alacak Karşılığı	35	18	22	84	20	18	363	808	3.227	2.194	12.816	48.289	280.760
İlk Tesis Masrafları	16	17	25	94	173	140	568	3.636	2.515	10.571	18.424	32.258	24.456
AKTİF TOPLAM	32.188	51.542	74.010	124.744	190.173	290.151	525.954	924.829	1.69735	312007	5.55940	1056151	213738 ¹⁴
									3	5	0		

PASİF	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
ÖZKAYNAKLAR	1.821	3.986	8.604	18.256	32.120	53.967	145.735	255.185	494.046	845.923	1471113	2.364371	409755
Ödenmiş Sermaye	657	727	2.001	5.818	10.036	23.779	86.993	150.149	312.665	534.475	977.606	1.372535	217451
Kanuni Yedek Akçeler	100	151	271	645	1.379	2.975	5.078	8.873	15.54	28.847	58.988	106.012	193.768
Çeşitli Yedek Akçeler	728	1.244	2.333	4.970	9.008	15.537	21.469	32.357	48.030	76.857	114.620	231.810	431.310
Serbest Karşılıklar	336	598	1.423	2.330	4.022	3.771	7.216	24.423	14.796	24.598	57.113	117.095	365.624
Yeniden Değerleme Formu	0	1.266	2.576	4.493	7.675	7.905	24.979	39.383	103.011	181.146	262.786	536.918	932.338
NET KAR	1.587	3.996	8.141	15.561	27.175	35.735	48.000	94.043	172.511	322.508	460.911	940.680	242359
Kar	1.611	1.021	8.163	15.577	27.211	36.379	49.193	94.279	175.035	328.356	494.113	1.012994	248198
Zarar	24	25	22	16	36	644	1.193	236	2.524	5.848	33.202	72.314	58.392
YABANCI KAYNAKLAR	28.780	43.560	57.265	90.927	130.878	200.449	332.219	575.601	1030796	195164	3627376	7.256460	148526
Teknik İhtiyatlar	10.575	16.731	22.316	35.350	52.220	83.411	143.636	270.185	520.322	115376	2327421	4.920992	107946
Riyazi İhtiyatlar	1.717	2.376	3.248	4.271	6.417	14.434	32.091	69.116	196.298	479.918	1025871	2.314012	491340
Cari Muhataralar ve Muall. Has..	8.858	14.355	19.068	31.079	45.803	68.977	111.545	201.069	324.024	673.844	1301550	2.606980	588120
Alacaklı Hesaplar	18.205	26.829	34.949	55.577	78.658	117.038	188.583	305.416	510.474	797.882	1299955	2.335468	405806
Sigor. ve Reasür. Şrk.	9.766	16.146	20.277	32.312	41.677	61.882	92.618	149.904	226.794	353.618	525.959	759.995	129071
Reasürörli Depoları	5.007	6.006	8.104	13.375	19.213	26.787	38.020	66.56	17.824	232.637	360.194	1.025273	186750
Diğer Alacaklı Hesp.	3.432	4.677	6.568	9.890	17.768	28.369	57.945	88.946	165.856	211.627	413.802	550.200	899.840
PASİF TOPLAM	32.188	51.542	74.010	124.744	190.173	290.151	525.954	924.829	1697353	312007	5559400	1056151	213758
										5			14